

RUPS PROJECT

Pesten in de bovenbouw van
de basisschool

RICHTLIJNEN VOOR HET ONTWERPEN VAN
STRATEGIEËN EN HANDELINGEN OM PESTEN
AAN TE PAKKEN

October 2009

RUPS PROJECT

Pesten in de bovenbouw van de basisschool

**RICHTLIJNEN VOOR HET ONTWERPEN VAN STRATEGIEËN
EN HANDELINGEN OM PESTEN AAN TE PAKKEN**

October, 2009

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK 1

Het doel van het project en een introductie op het handboek	3
A) Het doel van het project	3
B) De fasen van het project	4
C) Het doel en de structuur van het handboek	5

HOOFDSTUK 2

Pesten op school: een stand van zaken	7
A) Definitie: Wat is pesten?	7
B) Verschillende vormen van pesten	8
C) De verschillende rollen bij pesten	8
D) Mythes in verband met pesten	9
E) Individuele kenmerken van pestkoppen en slachtoffers	11

HOOFDSTUK 3

Strategieën en acties ontwerpen om pesten aan te pakken op schoolniveau	16
A) Introductie	16
B) Beleid en acties om de leeromgeving van de school te verbeteren	18
1) Gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal	18
2) Samenwerken en interactie tussen leerkrachten	24
3) Een beleid gericht op samenwerking met andere belanghebbenden	26
4) Het voorzien van (leer)middelen	31
C) Het schoolbeleid op het gebied van lesgeven	32
1) Het creëren van leerkanalen	32
2) De kwantiteit van het onderwijs	37
3) De kwaliteit van het onderwijs	39
D) Ontwikkelen van zelfevaluatie-instrumenten voor de school	42
E) Stappen die de school moet nemen	44
Literatuurverwijzingen	48
Bijlage A	50

HOOFDSTUK 1: HET DOEL VAN HET PROJECT EN EEN INTRODUCTIE OP HET HANDBOEK

A) Het doel van het project

In de literatuur wordt pesten vooral gezien als een bedreiging voor het psychische welbevinden, het leren en de instructie. In dit project waar u actief bij bent betrokken, wordt pesten niet alleen behandeld als slechts een incident dat het leren verstoort, maar tevens als een incident wat nauw gerelateerd is aan het *leerproces*. In het bijzonder: pesten wordt niet alleen gezien en behandeld als een obstakel om de beoogde leeruitkomsten te behalen, maar ook als een factor die de kwaliteit van de school en de omgeving van de klas beïnvloedt. Het heeft een effect op de instructieprocessen binnen en buiten het klaslokaal. We willen u, in het proces om pesten te verminderen, aanraden het te behandelen als een **uitdaging** en op die manier tevens **relevante affectieve en cognitieve doelen te introduceren en te behalen** (zoals sociale cognitie, begrijpen van sociale waarden, emotionele herkenning en een positieve houding tegenover klasgenoten), naast de doelen in het formele curriculum.

Om ervoor te zorgen dat we onze doelen bereiken en dat we succes behalen in onze pogingen om pesten te verminderen op uw school, moeten we in gedachten houden dat pesten niet alleen de individuele leerlingen treft zoals pestkoppen, slachtoffers of bijstaanders. Het is daarnaast een situatie die *alle* leerlingen en leerkrachten op uw school aangaat, omdat pesten de kwaliteit van de hele school en de leeromgeving beïnvloedt. Wellicht heeft u dit zelf ook al eens ervaren. Dit impliceert dat het aan de gehele school is om deze uitdaging aan te pakken en om pesten te verminderen. Onderzoek heeft aangetoond dat anti-pestinterventies gericht op de gehele school een sterker effect hebben op het verminderen van pesten dan interventies die zich richten op individuen. In het project wordt iedereen op uw school (bijv. leerkrachten, ouders en leerlingen) aangemoedigd om actie te ondernemen en een bijdrage te leveren aan de poging pesten te verminderen.

We zijn erg hoopvol over de resultaten van deze inspanning en over het slagen van het project omdat we geloven dat pesten een probleem is dat **wel** aangepakt, vermindert en voorkomen kan worden. Ons onderzoeksteam zal u steun bieden in het zorgvuldig opstellen van plannen en in het creëren van een duidelijk beleid voor uw school wat doelt op:

- Het ontwikkelen van **besef** bij leerlingen, leerkrachten, ouders en begeleiders;
- Het aanmoedigen van leerlingen, ouders en leerkrachten om **elke vorm van pesten te melden en om gepaste acties te ondernemen voor alle leerlingen wanneer pesten voorkomt**;

- Het ondernemen van acties om de **leeromgeving van de school** te verbeteren.

Het doel van dit handboek is voornamelijk de voorbereiding en de implementatie van het RUPS-project te steunen door **concrete** en **specifieke** richtlijnen te leveren aan de leerkrachten (de uitvoerenden), het managementteam (directeur en directie) en het schoolteam. We leveren richtlijnen met betrekking tot de **doelen, inhoud, doelgroepen en activiteiten en handelingen om pesten op school effectief aan te pakken**. Deze richtlijnen zullen leiden tot de ontwikkeling van specifieke strategieën en acties tegen pesten. In dit handboek worden suggesties gedaan om pesten aan te pakken en om eventueel sancties op te leggen. Het handboek geeft bovendien het theoretische raamwerk weer van het project en levert duidelijke suggesties over hoe zelfevaluatie-instrumenten ontworpen kunnen worden (inclusief de verzameling van relevante gegevens en het gebruik van deze informatie in het proces om pesten te voorkomen en de onderwijspraktijk op school- en klasniveau te verbeteren).

B) De fasen van het project

Hieronder leest u meer over de fasen van het project: wat al is gedaan en wat we van plan zijn te gaan doen. Tot nu toe hebben we, met uw toestemming en medewerking, een *voormeting* uitgevoerd op uw school waarin de factoren op school- en klasniveau zijn onderzocht die bijdragen aan het verklaren en/of aanpakken van pesten (1^e fase van het project). Deze factoren hebben vooral te maken met het beleid van uw school wat (direct of indirect) gerelateerd is aan pesten (bijv. de leeromgeving van de school en de klas, uw beleid voor de omgang met pestincidenten) en de evaluatie-instrumenten die u op uw school heeft opgericht om gegevens over pesten te verzamelen. De verzamelde informatie kan gebruikt worden in het ontwikkelen van uw *actieplan* tegen pesten.

Na het bestuderen van de resultaten van de voormeting, hebben we drie algemene domeinen geïdentificeerd waarop uw school significant kan verbeteren. Een korte rapportage over deze drie domeinen heeft u onlangs ontvangen of zult u binnenkort ontvangen.

In de 2^e fase van het project zijn we, met uw actieve medewerking, van plan het interventie actieplan en uw schoolbeleid te ontwikkelen. We denken dat onze suggesties u hierbij kunnen helpen.

Aan het einde van het project, na de implementatie van uw strategieën en acties om pesten aan te pakken en te voorkomen, zullen we de laatste metingen uitvoeren om te kijken of er succes is geboekt (de 3^e fase). Dit zullen we opnieuw doen door middel van vragenlijsten voor de leerlingen en leerkrachten op uw school. Hiermee kunnen we de **prestaties van cognitieve en affectieve uitkomsten** schatten (bijv. sociale cognitie, begrip van sociale waarden, emotionele herkenning en positieve houding tegenover klasgenoten), alsmede **de kwaliteit van het**

schoolleven en de **vermindering van pesten**. Door deze laatste metingen te vergelijken met de voormeting kunnen we de resultaten van uw strategieën meten.

Om te zorgen voor een succesvolle implementatie moeten de volgende elementen opgenomen worden in uw strategieën en acties:

- **Actieve betrokkenheid van ouders en leerlingen.** Op deze manier zult u hun meningen en opvattingen over pesten te weten komen en strategieën en acties kunnen ontwerpen die rekening houden met hun zorgen. U kunt ze aanmoedigen om een bijdrage te leveren in de uitvoering van acties waar de gehele schoolgemeenschap achter staat;
- De **onderzoekers** die betrokken zijn bij dit project kunnen u helpen met het ontwerp, de implementatie en de reflectie op uw strategieën en acties. Zij zullen de verzamelde gegevens interpreteren en op basis hiervan advies geven. Het onderzoeksteam staat voor u klaar om suggesties te geven, ideeën uit te wisselen en om moeilijkheden die u tegenkomt mee te bespreken;
- Om de communicatie met ons makkelijker te maken, adviseren we u om één persoon op uw school aan te stellen als **coördinator** voor de uitvoer van het project. Op die manier kunnen we u makkelijk informeren over of helpen met het project. Daarnaast adviseren we u dat deze coördinator een **logboek** bijhoudt waardoor wij op de hoogte zijn van het hele proces van de implementatie van uw strategieën en acties. Natuurlijk hoeft de coördinator dit niet dagelijks bij te houden, maar wel bij belangrijke gebeurtenissen die cruciaal zijn voor het succes van het project (bijv. problemen waar u tegenaan loopt, moeilijkheden, prestaties, opmerkingen, twijfels). U kunt dit met ons delen zodat wij u kunnen helpen uw strategieën en acties opnieuw te definiëren. We zullen ze samen met u beter aanpassen op uw omgeving waardoor het project beter uitgevoerd wordt en het een grotere kans van slagen heeft.

C) Het doel en de structuur van het handboek

Dit handboek zal u richtlijnen geven over hoe strategieën en acties op schoolniveau ontworpen en geïmplementeerd moeten worden om pesten te verminderen. De aanbevolen aanpak is gebaseerd op de aanname dat de factoren die pesten beïnvloeden voorkomen op klas- en schoolniveau. Het handboek is daarom verdeeld in drie delen. Het eerste deel (hoofdstuk 2) geeft een kritisch overzicht van de literatuur over pesten. De nadruk ligt op het geven van suggesties over hoe omgegaan moet worden met pestincidenten, in het bijzonder door rekening te houden met de karaktereigenschappen van pestkoppen en slachtoffers. Het tweede deel (hoofdstuk 3) geeft suggesties over hoe strategieën en acties ontworpen kunnen worden met factoren die niet alleen geassocieerd worden met het verminderen van pesten, maar ook met het behalen van

leeruitkomsten. Deze factoren en de acties worden hier gegeven. Tenslotte geven we een lijst met hulpbronnen (Bijlage A) die u wellicht kunt gebruiken in de besluitvorming over het ontwerpen van strategieën en acties om pesten te verminderen.

HOOFDSTUK 2: PESTEN OP SCHOOL: EEN STAND VAN ZAKEN

Pesten is geen nieuw fenomeen op scholen. Ouderen kunnen ongetwijfeld uit hun eigen schoolverleden diverse voorbeelden van pesten opdiepen. In dit hoofdstuk geven we enige achtergrondinformatie over de aard van pesten op school. We formuleren een definitie, beschrijven de verschillende vormen van pesten, schetsen de verschillende rollen die bij pesten onderscheiden kunnen worden en de mythes die vaak rond pesten op school heersen. We geven ook een aantal individuele kenmerken van de pestkoppen en slachtoffers. Dit geeft ons beter inzicht in de redenen die in een bepaalde school kunnen leiden tot pesten en slachtofferschap.

A) Definitie: Wat is pesten?

Bij een pestincident zijn veel personen betrokken, hetzij als omstander, hetzij als deelnemer. Ieder van hen ervaart het pesten op een andere manier en kijkt er op een andere manier naar. Elke betrokkene definieert pesten op basis van zijn eigen waarnemingen. Daarnaast kan pestgedrag verschillende vormen aannemen in verschillende omgevingen, afhankelijk van de factoren die de relatie van de pestkop met anderen bepalen. Toch kan een definitie van pestgedrag geformuleerd worden, waarbij we ons baseren op de kenmerken die zowel door de deelnemers als de omstanders erkend worden. Specifiek voor dit project maken we gebruik van de volgende definitie, waarbij de bijzondere kenmerken van pestgedrag ons meteen helpen om pesten te onderscheiden van andere vormen van wangedrag van leerlingen.

"Een leerling wordt gepest of is slachtoffer wanneer hij of zij *herhaaldelijk en gedurende een bepaalde tijd* wordt blootgesteld aan negatieve acties van één of meerdere leerlingen. We spreken van een negatieve actie wanneer iemand een ander *opzettelijk* letsel of ongemak toebrengt, of pogingen daartoe onderneemt. Er moet daarnaast sprake zijn van een *verschil in evenwicht qua kracht*: de leerling die wordt blootgesteld aan negatieve acties heeft moeite om zichzelf te verdedigen en is enigszins hulpeloos tegenover de leerling of leerlingen die hem lastig te vallen" (Olweus, 1994).

Op basis van de bovenstaande definitie ziet men dat pesten een vorm van agressief gedrag is dat opzettelijk voor langere tijd wordt uitgevoerd door de pester (soms duurt het weken, maanden of zelfs jaren). Bovendien hebben slachtoffers van pesten moeite om zich te verdedigen. Pestgedrag wordt beschouwd als misbruik van macht en een verlangen om te intimideren (Sharp & Smith, 1994).

B) Verschillende vormen van pesten

Op basis van de factoren die de relatie van de pestkop met anderen bepalen, kan pestgedrag in diverse omgevingen verschillende vormen aannemen. Concreet komt het in drie vormen voor:

- *fysiek (slaan, schoppen, afpakken of beschadigen van spullen);*
- *verbaal (schelden, beledigen, herhaaldelijk plagen, racistische opmerkingen);*
- *indirect (roddelen, iemand uitsluiten uit sociale groepen)*

De laatste jaren is er ook sprake van een nieuwe vorm van pesten, namelijk door middel van technologische middelen, ondertussen bekend als "cyberpesten" (Kowalski, Lenig, & Agatston, 2008). Cyberpesten wordt gedefinieerd als een "opzettelijke en overdreven vorm van agressie tegenover een andere persoon online" (Ybarra & Mitchel, 2004).

C) De verschillende rollen bij pesten

Bij een pestincident zijn er verschillende betrokkenen die elk een eigen rol spelen. De *belangrijkste* rollen zijn: de pestkop, het slachtoffer, de pester/slachtoffer en de omstanders. Bij de beschrijving van de rollen is het echter belangrijk om er rekening mee te houden dat deze rollen *geen* vaste kenmerken zijn van de betrokken personen. Individuele personen kunnen in en uit deze rollen stappen. Het bestempelen van leerlingen als "pestkoppen" of als "slachtoffers" werkt stereotypering in de hand en doet vermoeden dat de gedragingen niet veranderd kunnen worden.

In dit deel proberen we een beschrijving van deze rollen te geven. Dit bevordert een beter begrip van hun bijdrage bij het ontstaan van een pestincident en herinnert ons aan het feit dat elk individu in staat is één van deze rollen op zich te nemen.

De pestkoppen

Over het algemeen wordt van pestkoppen gezegd dat ze een agressief reactiepatroon vertonen ten opzichte van hun leeftijdsgenoten of volwassenen. Ze hebben een positieve houding ten aanzien van geweld en het gebruik ervan en worden ook gekenmerkt door impulsiviteit en een sterke behoefte om anderen te domineren (Olweus, 1993). Zij geloven ook dat pesten een makkelijke en effectieve manier is om te krijgen wat ze willen (Besag, 1989). Het is waarschijnlijk dat zij in de toekomst vormen van antisociaal gedrag zullen vertonen (Sharp & Smith, 1994). Het gedrag onderscheidt zich van andere vormen van geweld door hun gevoel dat ze zich in een machtspositie ten opzichte van anderen bevinden. Daarnaast verschilt het ook in het *voornemen* voor eigen gewin of bevrediging anderen ongemak of schade te berokkenen. Niet elke pestkop neemt echter zelf het initiatief om met pesten te beginnen. Sommigen nemen pas deel aan pesten wanneer iemand anders daarmee begint.

De slachtoffers

Slachtoffers zijn degenen die herhaaldelijk en gedurende een bepaalde tijd blootgesteld worden aan negatieve acties en niet in staat zijn om zichzelf te verdedigen of een beroep te doen op de steun van anderen (Olweus, 1993). Ze zijn dus angstig, geïsoleerd en kwetsbaar. Sommigen accepteren hun toegewezen rol (de zgn. "passieve slachtoffers") (Besag, 1989), terwijl anderen een combinatie van angstige en agressieve reactiepatronen vertonen (de zgn. "provocerende slachtoffers") (Olweus, 1993). Dit laatste komt meestal voor in situaties waar een grote groep kinderen of zelfs de hele klas betrokken is bij de pesterijen. Een andere groep slachtoffers accepteert zijn rol om acceptatie en populariteit te verwerven (Olweus, 1978) en speelt dan de rol van de clown van de klas ("medeplichtig slachtoffer").

De pestkoppen/slachtoffers

Dit is een tweeledige rol en verwijst naar een groep van leerlingen die in de ene situatie de pestkop zijn, maar in een andere situatie het slachtoffer. Zo heeft onderzoek aangetoond dat leerlingen die thuis aan harde discipline worden blootgesteld (in die mate dat ze eigenlijk gepest worden door hun ouders) hun boosheid als slachtoffer thuis, vaak overdragen naar de relaties met hun leeftijdgenoten op school (Besag, 1989).

De omstanders

Deze rol wordt opgenomen door de meerderheid van de kinderen die getuige zijn van pesterijen. Ze zijn niet actief betrokken bij het pesten, maar ze verlenen ook geen steun aan het slachtoffer. Hun deelname aan het pesten kan worden gezien als passief (de "zwijgende meerderheid") (Sharp & Smith, 1994) of als actief. Zij kunnen hun rug keren naar een pestincident, hetzij apathisch of met de overtuiging dat door het negeren het pestincident zal verdwijnen. Bovendien kunnen sommigen van hen de acties van de pestkoppen versterken en op die wijze bijdragen aan het in stand houden van het pesten op school. Een andere groep leerlingen is, ondanks hun gevoelens van medelijden met het slachtoffer, terughoudend en neemt geen initiatief om het incident aan een volwassene te melden. Dit vanwege angst voor de pestkoppen of omdat ze denken dat leerkrachten het toch niet serieus zullen nemen als ze pestgedrag melden. Met dit gebrek aan bereidheid om in te grijpen moet ernstig rekening gehouden worden bij het opzetten van een antipestprogramma.

D) Mythes in verband met pesten

De soms lange duur van pesten op school en de verschillende interpretaties die er aan gegeven worden, hebben geleid tot de ontwikkeling van bepaalde mythes. Deze hebben op hun beurt

weer invloed op de planning en uitvoering van de verschillende vormen van interventie ter voorkoming of het aanpakken van pesten. Hieronder stellen we enkele van de meest dominante mythes voor.

Pesten heeft niets te maken met het onderwijzen en leren

Pesten wordt vaak gezien als niet relevant voor het onderwijs en de leerprocessen. Onderwijzen en leren vinden echter plaats binnen een sociale context en pesten is daar onderdeel van. Bovendien beïnvloedt pesten zeer waarschijnlijk op negatieve wijze de leermogelijkheden en leerresultaten van leerlingen. Dit maakt pesten juist wel tot een belangrijk aspect van het leren. Ons project is voornamelijk gebaseerd op deze veronderstelling en houdt zich bezig met het opzetten van strategieën en maatregelen ter verbetering van de leeromgeving van de school en de onderwijspraktijk (zie hoofdstuk 3). Bovendien houden we bij dit project rekening met het feit dat de slachtoffers zeer angstig zijn en vaak symptomen vertonen van een schoolfobie, wat weer een negatieve invloed heeft op het leren. Aan de andere kant kunnen leerproblemen en geregelde afwezigheid op school ook leiden tot pesten, omdat sommige pestkoppen individuen zijn met een lage frustratietolerantie. Daardoor hebben ze al gauw moeilijkheden met leren en dreigen ze uit de sociale context van de klasgroep te vallen. Op deze manier ontwikkelen ze een negatieve houding ten aanzien van onderwijs, die dan tot uiting komt via verschillende vormen van pesten van klasgenoten. Daarom moet één van de belangrijkste doelstellingen van een anti-pest interventieprogramma te maken hebben met de *(re)integratie* van zowel de pestkoppen als de slachtoffers bij het onderwijsleerproces en binnen de schoolgemeenschap.

Omgaan met pesten houdt eigenlijk het omgaan in met een paar "moeilijke" leerlingen

Pesten is niet alleen een geïsoleerde, agressieve actie tussen een "pester" en een "slachtoffer". Het is ook een dynamisch, sociaal relatieprobleem (Swearer et al., 1998) dat vaak het gevolg is van hectische menselijke verbanden tussen meerdere betrokkenen. Als zodanig wordt het beïnvloed door leeftijdsgenoten, gezinnen, scholen en gemeenschappen. Het pestfenomeen heeft dus te maken met de hele schoolbevolking en alle factoren die verband houden met de kwaliteit van het onderwijs (Espelage & Swearer, 2004).

Jongens pesten meer dan meisjes. Het zit in hun karakter ...

Genderstereotypen hebben een invloed op pestgedrag, voor zover zij de houding van volwassenen tegenover de pestkoppen bepalen. Volwassenen kunnen zich toleranter opstellen tegenover fysieke pesterijen door jongens dan door meisjes, omdat dit gedrag in bepaalde sociale contexten wordt beschouwd als "natuurlijk" voor jongens. Hetzelfde geldt voor meisjes met betrekking tot indirect pesten. Het is echter zeer moeilijk indirecte vormen van pesten door

meisjes op het spoor te komen. Onderzoek daarentegen heeft aangetoond dat zowel jongens als meisjes diverse vormen van pesterijen ervaren en toepassen (bijvoorbeeld Alsaker et al., 1999; Kaloyirou, 2002; Kyriakides et al., 2006; Osterman et al., 1998).

Fysiek pesten komt het meest voor en richt de grootste schade aan

Fysiek pesten komt om te beginnen niet zo vaak voor als de andere vormen van pesten. De gevolgen van fysiek pesten zijn doorgaans niet zo gemakkelijk te verbergen en daardoor besteden volwassenen meer aandacht aan deze vorm van pesten. Aan de andere kant komt verbaal pesten vaker voor, maar het bewijs is niet altijd gemakkelijk te vinden. Het indirecte pesten kan als even schadelijk beschouwd worden als de fysieke pesterijen, vooral omdat het vaak niet opgemerkt wordt door volwassenen. Als gevolg daarvan kunnen indirecte pesterijen nog jaren voortduren zonder enige consequenties voor de pester. Het ontdekken ervan veronderstelt een hoge mate van bewustzijn van de dynamische relaties op school.

Pesten is een "normaal" onderdeel van de ontwikkeling

Pesten begint al voor de leerplichtige leeftijd, gaat door in het basisonderwijs en middelbaar onderwijs en bereikt zijn hoogtepunt bij de overgang van de lagere naar de middelbare school. Juist die overgang zou te maken hebben met de toename (Nansel et al., 2001). De aanwezigheid van pesten kan niet exclusief worden aangewezen in één of twee ontwikkelingsstadia. Pestgedrag is immers géén "normaal" onderdeel van het opgroeien, maar een mogelijk levenslang probleem, waarbij slachtoffers een lage eigenwaarde en depressie vertonen (Olweus, 1993) of zelfs zelfmoord plegen (Slee, 1994), omdat de kans aanwezig is dat pesters bij antisociaal gedrag betrokken blijven tijdens hun volwassenheid.

E) Individuele kenmerken van pestkoppen en slachtoffers

Pesten op school kan met veel factoren te maken hebben: de leerkrachten, de leerlingen, hun ouders, leeftijdsgenoten en de school als instelling. In dit deel bespreken we de individuele kenmerken van de pestkoppen en slachtoffers. De beschrijving van deze individuele kenmerken van pestkoppen en slachtoffers zal wellicht een beter inzicht geven in de mogelijke redenen die leiden tot pesten en slachtofferschap. Dit kan helpen bij het ontwikkelen van strategieën en acties om het pesten tegen te gaan.

Individuele kenmerken van pestkoppen

Onderzoek heeft aangetoond dat hersenfuncties alsmede hormonen zoals serotonine en testosteron een cruciale rol kunnen spelen in de neurologische basis van agressie omdat ze daarop een invloed hebben. Bovendien vertonen personen met psychische problemen vaak

agressief gedrag (Bru et al., 2002). Bij het omgaan met pestgedrag dat het gevolg is van fysiologische factoren moet een vertrouwensrelatie met de familie van het kind ontwikkeld worden. Op deze manier krijgen leraren de nodige informatie en kan in samenwerking met andere specialisten een therapie voor het kind ontwikkeld worden (bijvoorbeeld kinderartsen, klinisch psychologen).

Pestkoppen kunnen ook agressief gedrag vertonen vanwege hun relatie met de mensen om hen heen en met de manier waarop zij daarbij zichzelf ervaren. Hun bedoelingen hebben voornamelijk betrekking op de handhaving van de sociale hiërarchie in de klas en de gangbare rolpatronen. Pesten kan ook plaatsvinden wanneer leerlingen de aandacht willen trekken of hun vrienden of aanhangers willen verdedigen.

Geslacht kan ook een rol spelen in de manier waarop pestkoppen trachten hun sociale status in de klas te handhaven. In sommige gevallen hanteren jongens meer fysieke pesterijen dan meisjes, terwijl meisjes meer dan jongens indirecte manieren van pesten gebruiken (Baldry, 1998; Borg, 1999; Boulton, 1993; Charlton et al., 1998; Fabre-Cornali et al., 1999; Kyriakides et al., 2006; Ortega et al., 1999; Pateraki & Houndoumadi, 2001). Als pesten vooral opgevat wordt als 'fysieke agressie', dan is de kans groter dat meisjes die indirecte pesterijen uitvoeren niet worden beschouwd als pestkoppen.

De zelfperceptie van pestkoppen is gerelateerd aan de manier waarop zij anderen zien en de manier waarop zij sociale informatie verwerken. Pestkoppen vertonen in hoge mate een negatief zelfbeeld. Dit geldt vooral voor degenen die thuis fysiek geweld (hebben) ervaren of er getuige van zijn geweest (Black & Newman, 1996; Osofsky, 1995). Ze zijn gevoelig voor depressies en dus plagen ze anderen om zich beter te voelen. De kans is ook groot dat ze gedragsproblemen vertonen en een lage betrokkenheid ten aanzien van de school.

De kwaliteit van de relaties binnen een gezin wordt vastgesteld op basis van de relatie tussen de ouders en die tussen de ouders en hun kinderen. Kinderen die binnen het gezin getuige geweest zijn van misbruik ontwikkelen vaak een negatieve opvatting over menselijke relaties. Bovendien kan pesten voorkomen wanneer kinderen thuis negativiteit of afwijzing ervaren. Soms voelen ze zich ook gevangen in de verwachtingen van hun ouders, omdat zij de houding van hun ouders tegenover hen ervaren als een afwijzing van zichzelf. In deze gevallen kunnen de kinderen hun agressie overdragen naar relaties binnen de schoolomgeving (Hollway, 1999; Parker, 1995). De manier waarop ouders hun kinderen behandelen (opvoeding) kan ook leiden tot pestgedrag. Zo kunnen kinderen bijvoorbeeld pestkoppen worden omdat hun ouders te permissief zijn. Als de ouders niet toelaten dat kinderen hun woede uiten, kunnen kinderen dit internaliseren wat kan resulteren in het ontwikkelen van depressieve symptomen. In het algemeen kan gesteld worden dat gezinsrelaties gekenmerkt door negativiteit (afwijzing,

verwaarlozing, verslaving, angst en agressie) leiden tot een hoog risico voor de ontwikkeling van pestgedrag bij de kinderen.

De peergroep (leeftijdsgenoten, vriendengroep) is cruciaal bij het ondersteunen en in stand houden van het pesten op school. Pestkoppen kunnen groepjes vormen die meestal bestaan uit leerlingen waarmee ze eenzelfde idee over agressie delen (Coie et al., 1999; Poulin et al., 2000) of uit leerlingen die bang zijn voor de pester en hem dus de kans geven om de leider te zijn (Boulton et al., 1994). Op deze manier ontvangen pesters een emotionele beloning van hun peergroep (Sandstrom et al., 1999).

Volgens de attractietheorie worden pestkoppen meestal aangetrokken door personen die kenmerken van onafhankelijkheid vertonen (bijv. ongehoorzaamheid). De overgangperiode van lagere naar middelbare school vereist een herstructurering van de oorspronkelijke groepen en het creëren van nieuwe groepen in een nieuwe schoolomgeving. Pesten in dit stadium wordt vaak gebruikt om controle te krijgen over andere leerlingen en op directe wijze een rol op zich te nemen binnen de peergroep.

Met betrekking tot de manier waarop pesters het gedrag van anderen interpreteren kan gesteld worden dat de kans groot is dat pesters dubbelzinnige sociale signalen als boosaardig interpreteren. Hoewel dit in sommige gevallen waar kan zijn, wijst de psychologie toch ook op de sociale aard van pesterijen en stelt dat pestkoppen actief op zoek zijn naar hun slachtoffer (Sutton et al., 1999) en dat de slachtoffers zeer zorgvuldig worden uitgekozen. Pesters kunnen ook bewust werken aan het opbouwen van een reputatie bij hun leeftijdsgenoten (Salmivalli et al., 1996) en ze kunnen gebruik maken van hun vermogen om anderen te manipuleren om een doel te bereiken. Ze waarderen daarbij echter geen prosociaal gedrag en vertonen een laag niveau van empathie ten aanzien van de slachtoffers (Sutton et al., 1999). Pesters lijken het verschil tussen goed en kwaad te begrijpen, maar ze tonen een zeer laag gevoel van verantwoordelijkheid bij het respecteren van anderen. Vanuit de vrees gestraft te worden gebruiken pestkoppen bovendien vaak cognitieve vaardigheden om mensen te misleiden en zichzelf te beschermen.

Individuele kenmerken van slachtoffers

De gevolgen van pesten hebben een sterke invloed op de ontwikkeling van slachtoffers: in de vorm van "aan stress gerelateerde klachten, weinig zelfvertrouwen, een negatief zelfbeeld en een gebrek aan aandacht" (Sharp & Smith, 1994). Op de korte en lange termijn hebben deze effecten psychologische gevolgen en beïnvloeden ze de schoolresultaten en concentratie.

Slachtoffers verschillen meestal van de meerderheid van de leerlingen. Passieve slachtoffers zijn meestal fysiek zwakker dan pestkoppen. Ze kunnen groepjes vormen om de balans in macht in evenwicht te brengen met die van hun fysiek sterkere tegenstander(s).

Bovendien kunnen sommige van hen behoren tot een etnische minderheidsgroep en vertonen ze fysieke of culturele afwijkingen ten opzichte van de reguliere leerlingen. Ze hebben weinig zelfvertrouwen (Boulton & Smith, 1994) en daardoor zijn ze angstiger, onzekerder, voorzichtiger, gevoeliger en stiller dan de gemiddelde leerling. Deze negatieve gevoelens kunnen versterkt worden door bepaalde stressvolle situaties die het kind en zijn familie doormaken tijdens een bepaalde periode, zoals immigratie, verandering van school, een nieuw gezinslid, gezondheid en financiële problemen. Deze gebeurtenissen versterken hun kwetsbaarheid en vereisen nieuwe rollen en routines. Daarnaast vragen ze een bepaalde mate van aanpassingsvermogen om een nieuwe en onzekere manier van leven te beginnen. Sommige kinderen zijn niet altijd klaar om in zulke situaties gepast te reageren.

Sommige slachtoffers vertonen stressgerelateerde symptomen (bijv. hoofdpijn, nachtmerries). Ze kunnen zelfs een schoolfobie ontwikkelen, omdat ze bang zijn de veiligheid van hun huis te verlaten. Ze kunnen zichzelf ook als verantwoordelijk beschouwen voor wat er met hen aan de hand is. Deze houding heeft invloed op hun concentratie en leren. Ze hebben ook meer kans om depressiviteit te ontwikkelen. Deze kenmerken leiden tot een negatief beeld van zichzelf en hun situatie. Ze zien zichzelf als een mislukking die ze onaantrekkelijk vinden en waarvoor ze zich schamen. Dit maakt het moeilijk voor ze om zich te doen gelden in hun peergroep. Het gevolg is dat binnen de sociale context van de school al gauw het bericht verspreid wordt dat zij niet terug zullen vechten als ze worden aangevallen of beledigd. In die gevallen huilen ze vaak en trekken ze zich juist terug.

De meeste van hen hebben een sterke, positieve relatie met hun familieleden die soms als overbescherming worden beschouwd. Slachtoffers praten echter zelden over wat ze meemaken, omdat zij het goede beeld dat ouders van hen hebben niet willen stuk maken. Aan de andere kant zien hun ouders dat er iets mis is met hun kind dat ze niet kunnen begrijpen en dit verhoogt hun angst. Bovendien kunnen ouders van passieve slachtoffers zich schamen omdat hun kind geen 'sociaal succes' is en daarom zijn ze ook vaak terughoudend bij het opnemen van contact met de school en bij het zoeken van hulp. Ze hopen het kind hiermee te beschermen tegen een volgende aanval (Besag, 1989).

Provocerende slachtoffers worden gekenmerkt door een combinatie van angstige en agressieve reactiepatronen. Zij vertonen concentratieproblemen, hyperactiviteit en over het algemeen gedragen ze zich op een manier die om hen heen irritatie en spanning creëert (Olweus, 1993). De dynamiek van het pestprobleem in de klas kan erdoor veranderen, omdat ze veel leerlingen uitdagen. Dit kan op zijn beurt weer leiden tot een negatieve reactie van een grote groep leerlingen of zelfs de hele klas. Sommige slachtoffers vertonen coördinatieproblemen of andere fysieke beperkingen. De inspanning die deze kinderen dienen te leveren om hun schooldag door te komen kan hen oververmoeid en prikkelbaar maken (Besag, 1989).

De beschrijving van de individuele kenmerken van de pesters en slachtoffers laat zien hoe complex het fenomeen van pesten is. Verschillende *fysiologische, psychologische en sociale kenmerken* van de mens spelen een belangrijke rol spelen bij pestincidenten op school. Familiale relaties, peergroeprelaties en genderstereotypen kunnen bijdragen tot een beter inzicht in pestincidenten en de gevolgen ervan voor het welbevinden van leerlingen. Zorgvuldig onderzoek van deze achtergrondfactoren zal helpen bij het ontwikkelen van uw strategieën en acties om pesten op school aan te pakken. Daarom zullen we, rekening houdend met deze achtergrondinformatie, in het volgende hoofdstuk suggesties formuleren voor het ontwerpen van zulke strategieën en acties.

HOOFDSTUK 3: STRATEGIEËN EN ACTIES ONTWERPEN OM PESTEN AAN TE PAKKEN OP SCHOOLNIVEAU

A) Introductie

Om strategieën en acties te ontwerpen die het pesten aanpakken, moeten we specifieke en duidelijke doelen hebben die ons zullen helpen de leeromgeving van de school en de klas te verbeteren. Met betrekking tot de leeromgeving van de school (*school learning environment: SLE*), willen we u eraan herinneren dat de meeste pestincidenten *buiten het klaslokaal* plaatsvinden. Daarom moeten de scholen in het project een duidelijk beleid hebben over de volgende aspecten van de SLE:

- gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal;
- samenwerking en interactie tussen leerkrachten;
- beleid over samenwerking van de school met andere belanghebbenden (bijv. ouders, schooladviseurs, schoolgemeenschap); en
- voorzieningen in (leer)middelen.

In het eerste deel van dit hoofdstuk geven we niet alleen specifieke acties die scholen kunnen uitvoeren om elk aspect van de SLE te bevorderen, maar we leggen tevens uit waarom en hoe elk aspect gerelateerd is aan pesten. Naast de ontwikkeling van de SLE moet het *schoolbeleid met betrekking tot het lesgeven* opnieuw bekeken worden. Vooral omdat we door middel van dit beleid het curriculum kunnen ontwikkelen en nieuwe onderwijsdoelen kunnen introduceren die gerelateerd zijn aan pesten.

In het vorige hoofdstuk werd uitgelegd dat pesten geen geïsoleerd fenomeen is onafhankelijk van het lesgeven. Vermindering van pesten kan dan ook behaald worden door te voorzien in leermogelijkheden voor pestkoppen, slachtoffers en omstanders, om zo hun socio-cognitieve vaardigheden en hun houdingen tegenover klasgenoten en school te ontwikkelen. Bovendien moet het schoolbeleid over de kwaliteit en kwantiteit van het lesgeven verder ontwikkeld worden om leerkrachten te helpen een veilige en zorgzame leeromgeving in de klas te realiseren. Dit aspect van het schoolbeleid is belangrijk omdat het leerkrachten aanwijzingen geeft om om te gaan met misdragingen in de klas en met pestincidenten tijdens het lesgeven.

Een laatste punt wat besproken moet worden is de ontwikkeling van instrumenten om de school te evalueren. Daarmee wordt duidelijk wie er betrokken zijn bij pestincidenten en welke aspecten van de SLE en het beleid over het lesgeven verbeterd moeten worden. In een later stadium zal dit schoolevaluatie-instrument gegevens opleveren voor belanghebbenden van de

school over de implementatie van de strategieën en acties voor het aanpakken van pesten. De instrumenten zullen dus helpen om het schoolbeleid over de aanpak van pesten opnieuw te definiëren en te verbeteren.

We hebben dit hoofdstuk verdeeld in drie delen die respectievelijk behandelen: a) de SLE, b) het beleid op het gebied van lesgeven en c) het ontwikkelen van evaluatie-instrumenten. Ook al beschrijft dit hoofdstuk alle aspecten van deze drie domeinen, elke school hoeft alleen maar die domeinen te bespreken die verbeterd moeten worden. U kunt in het rapport dat wij u hebben gestuurd ontdekken welke domeinen dit volgens de resultaten van ons onderzoek op uw school zijn.

Wanneer u uw schoolbeleid ontwikkelt met de bijbehorende acties en strategieën, is het belangrijk om te weten hoe en waarom elk aspect van de drie domeinen (het beleid over de leeromgeving, over het lesgeven en de schoolevaluatie) gerelateerd is aan een effectieve implementatie om pesten aan te pakken. Het beleid zal de *rollen, acties, verantwoordelijkheden en procedures* voor personeelsleden en andere volwassenen (ouders, vrijwilligers) moeten weergeven. Daarnaast bevat het ook de stappen die leerlingen en personeel moeten nemen om om te gaan met pestincidenten en de consequenties van pesten.

Wanneer u uw schoolbeleid ontwikkelt en uw acties en strategieën ontwerpt, is het erg handig om rekening te houden met het volgende:

A) De term 'schoolbeleid' verwijst hier niet alleen naar de vele formele documenten, brieven of rapporten die het beleid van de school uitleggen, maar ook naar de vele acties die het team van de school (directeur, leerkrachten, bestuurders) neemt om de kwaliteit van het lesgeven en de leeromgeving te verhogen. Het is tevens belangrijk dat wanneer het beleid ingevoerd wordt, het duidelijk moet zijn (door middel van specifieke richtlijnen) voor de leerkrachten en andere belanghebbenden welke rol zij hebben ten opzichte van de implementatie en hoe zij deze moeten uitvoeren.

B) Tijdens het ontwerpen van de acties en strategieën om pesten aan te pakken, adviseren we u om rekening te houden met de bekwaamheden en vaardigheden van uw leerkrachten, leerlingen en ouders om het beleid te implementeren. Bijvoorbeeld: leerkrachten aanmoedigen elkaars klas eens te bezoeken en de manier waarop collega's omgaan met wangedrag van leerlingen te evalueren, is geen geschikte beslissing als er nog geen sfeer van openheid en vertrouwen tussen de leerkrachten op school is gevestigd. Echter, een meer toegankelijker strategie zoals het geven van een presentatie voor collega's over een succesvolle aanpak van pesten, kan wel een positief effect hebben op de interventie. Daarom moet u tijdens het ontwerpen van het anti-pestbeleid alle betrokkenen adviseren acties en strategieën te nemen die in lijn liggen met hun eigen bekwaamheden. Tegelijkertijd moet u ervoor zorgen dat iedereen bereid is betrokken te zijn bij het implementeren van het beleid, en dat de school in staat is ze

die ondersteuning te bieden die nodig is om ze te helpen het beleid te implementeren (niet alleen op financieel gebied).

Hieronder volgen suggesties voor specifieke acties en strategieën die u kunnen helpen met het invullen van uw anti-pestbeleid. U kunt deze op uw specifieke behoeften aanpassen zodat ze uw doelen dienen. Uw strategieën moeten dus in lijn zijn met de vaardigheden van de betrokkenen op uw school. We verwachten dat onze aanbevelingen u zullen helpen bij het beslissen over de ontwikkeling van een effectief anti-pestbeleid.

B) Beleid en acties om de leeromgeving van de school te verbeteren

Het anti-pestbeleid van een school moet aan het begin van het schooljaar aan leerkrachten (en andere belanghebbenden) aangekondigd worden. Dit kan op verschillende manieren: a) in vergaderingen voor al het personeel, b) door documenten over het beleid uit te delen aan leerkrachten, c) de directie/directeur vragen het beleid aan de rest van het personeel te presenteren, d) een coördinator aan te wijzen die verantwoordelijk is voor het project en ook voor de aankondiging van het beleid. Na deze aankondiging zullen er suggesties en ideeën naar voren komen. De leerkrachten zullen hun verwachtingen presenteren over de inhoud, de doelen en het gehele beleid en hierover zal feedback gegeven worden. Na het analyseren van de voorgestelde ideeën kunnen de uiteindelijke versie van het schoolbeleid en de algemene verwachtingen vastgesteld worden.

In het volgende deel vindt u suggesties op de vier aspecten van het schoolbeleid van de SLE en de acties die ondernomen kunnen worden om de SLE te verbeteren: a) gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal, b) samenwerking en interactie tussen leerkrachten, c) beleid over partnerschap en d) voorzieningen in leerbronnen.

B.1) Gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal

Gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal is een erg belangrijk aspect in het aanpakken van pesten aangezien het grootste deel van de pestincidenten buiten het klaslokaal plaatsvindt (bijv. in de pauze, voor en na schooltijd). Door een duidelijk beleid te ontwikkelen over het gedrag van leerlingen buiten het lokaal, wordt waardevolle informatie verzameld over pestincidenten en doelwitten (pesters, slachtoffers, omstanders, geïsoleerde leerlingen).

Al het personeel op school (niet alleen leerkrachten, maar ook taxi-/buschauffeurs, coaches, intern/extern begeleiders en medewerkers van de voor-, tussen- of naschoolse opvang) moeten naast getraind zijn om pesten te herkennen en aan te pakken, ook positief gedrag kunnen motiveren en versterken. Ze moeten zich bewust zijn van de vele symptomen van slachtofferschap (zie hoofdstuk 2) en moeten in staat zijn om slachtoffers te helpen. Daarnaast moeten ze het protocol kennen voor het informeren van de juiste personeelsleden of de ouders

van de leerling. Daarom doen we hieronder enkele specifieke suggesties over de inhoud van het anti-pestbeleid en de gedragscode. We houden er rekening mee dat verschillende activiteiten ondernomen kunnen worden op de verschillende momenten dat leerlingen buiten het lokaal zijn (bijv. gedrag van leerlingen in de pauze, voordat de lessen beginnen en na schooltijd).

Gedrag van leerlingen in de pauze

Scholen moeten beleid ontwikkelen over *effectief toezicht* op leerlingen tijdens de pauze. *Verhoogd toezicht* op gedrag van leerlingen tijdens pauzes en ook voordat de lessen beginnen, kan helpen in het opmerken en aanpakken van pestincidenten. Een goed georganiseerd toezichtsplan kan vooral op de plekken waar pesten vaak voorkomt, helpen om de incidenten te verminderen.

Vaak is er op school al wel een lijst vastgesteld van leerkrachten die verantwoordelijk zijn voor het toezicht. Dit is echter pas voldoende wanneer ook de rol van elke persoon en de plaats waar elke leerkracht toezicht moet houden zijn bepaald. Uit uw schoolbeleid zou daarnaast ook moeten blijken dat leerkrachten tijdens dit toezicht leerlingen aanmoedigen hulp te zoeken als ze gepest worden. Leerkrachten zouden het gedrag van de leerlingen kunnen observeren om te kijken of er opvallende veranderingen zijn, bijvoorbeeld in de fysieke gezondheid of het humeur van leerlingen. Ze kunnen ook informele gesprekken houden met leerlingen waarin open vragen gesteld worden, en op zo'n manier dat de ervaringen geneutraliseerd worden. Het is belangrijk dat de condities aanwezig zijn dat leerlingen zich vrij voelen hun gevoelens openlijk te uiten.

Leerkrachten moeten daarnaast aanwezig en alert zijn in gemeenschappelijke ruimtes zoals de gangen, de trappenhuizen, het gymlokaal en andere plekken waar pesten veel voorkomt. In de toiletten moet ook goed toezicht gehouden worden, want hier komen vandalisme, wanorde en rotzooi vaak voor. Leerlingen moeten weten hoe ze dit netjes kunnen houden (bijv. het vuilnis in de prullenbak gooien, het toilet doorspoelen, niet met water spatten). Ook al lijkt deze aanpak niet direct gerelateerd te zijn aan pesten, het heeft uiteindelijk wel een effect op de ontwikkeling van positief en gewenst gedrag zoals respect, vertrouwen en verantwoordelijkheid. Deze waarden hebben volgens wetenschappelijk onderzoek een effect op pesten, dus probeer ze de leerlingen bij te brengen (Lane, Kalberg & Menzies, 2009).

Leerkrachten die toezicht houden worden geadviseerd te zoeken naar *geïsoleerde leerlingen die slachtoffer kunnen zijn van pesten*. Bijvoorbeeld: een verdrietige leerling die tijdens de pauze helemaal alleen bij de koffiekamer van de leerkrachten zit, probeert wellicht een boodschap uit te dragen. Deze boodschap kan door de leerkracht begrepen worden door de leerling niet alleen op te merken, maar de leerling ook te observeren en de situatie te interpreteren. Het kan zijn dat andere leerlingen hem/haar pesten en om enige veiligheid te krijgen kiest hij/zij een zichtbare, veilige plaats om tijdens de pauzes te zitten (want pesters zullen niet durven een leerling te

pesten op een plek waar goed toezicht is). De vervolgstap is dat de leerkracht met de leerling in gesprek gaat en steun biedt. Door dit contact voelen redelijk onzichtbare leerlingen (die wellicht met pesten te maken hebben) zich hopelijk zelfverzekerder om pestincidenten te melden.

Aan de andere kant moeten conclusies pas genomen worden nadat er gesproken is over de situatie en er voldoende informatie verzameld is. Bijvoorbeeld, de leerling in de geschetste situatie zit misschien bij de koffiekamer omdat hij/zij moe is en wil uitrusten van een spelletje, of omdat hij/zij zijn eten liever alleen opeet.

De rol als toezichthouder kan zich ook richten op de klasgenoten. De toezichthouder moedigt bijvoorbeeld leerlingen aan om (in een veilige situatie) te vertellen over het pesten, om het de leerkrachten te laten weten wat ze hebben gezien en gehoord, en moedigt ze aan om vrienden te zijn met de geïsoleerde leerlingen. Leerkrachten moeten daarnaast *de leerlingen bedanken en beschermen als ze agressief gedrag (tegen henzelf of anderen) komen melden*. Het belangrijkste is dat er *vertrouwen* bestaat en dat er een situatie gecreëerd wordt waarin leerlingen op een veilige manier pestincidenten kunnen melden.

Tijdens de pauzes buiten op het plein kunnen *activiteiten* zoals *spelletjes waarin leerlingen moeten samenwerken*, preventief werken tegen pesten. Om disciplineproblemen tijdens de pauzes die in de school plaatsvinden te verminderen, kunnen bijvoorbeeld tafelspelletjes georganiseerd worden. Het is de bedoeling dat zoveel mogelijk leerlingen hieraan deelnemen. De leerlingen krijgen specifieke aanwijzingen, zoals andere leerlingen laten meespelen, actief zijn, zich aan de regels houden, het materiaal netjes gebruiken en opruimen, en respect hebben voor elkaars eigen ruimte. Dit ontwikkelt vaardigheden, weerbaarheidsvermogen en de bekwaamheid om om te gaan met verschillende perspectieven. Daarnaast kan *muziek draaien tijdens de pauzes* de (bijv. agressieve) emoties van leerlingen kalmeren, omdat muziek het gevoel van veiligheid, geluk en de tevredenheid over school verhoogd (Swearer, Espelage & Napolitano, 2009).

Er kunnen ook pogingen gedaan worden om een aantrekkelijkere, natuurlijkere omgeving op school te creëren. Financiële steun van ouders, de schoolgemeenschap of sponsors kan dan nodig zijn om de schoolomgeving zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Door een mooie, natuurlijke omgeving te creëren, worden bepaalde geïsoleerde plekken op het plein nuttig gebruikt. Hierdoor zal het spelen buiten het klaslokaal veiliger worden voor de leerlingen.

Goed gedrag belonen in en buiten de klas (voor en na de les en tijdens de pauze) kan erg bevorderlijk zijn voor het sociale milieu op school. Zo kan er een *motivatieplan* opgezet worden dat het sociale milieu op school verbetert door acties te ondernemen die de gedragscode in stand houden en gewenst en positief gedrag buiten het klaslokaal aanmoedigen. Leerlingen die geïsoleerde leerlingen benaderen, respect tonen voor medeleerlingen en leerkrachten, zich verantwoordelijk gedragen en goed hun best doen op dit gebied, kunnen hier bijvoorbeeld

'tickets' mee verdienen. Als een leerling een bepaald aantal tickets verdiend heeft, kan hij/zij bijvoorbeeld voor de klas of voor de hele school gecompliceerd worden.

Regelmatig beschrijvende complimenten voor positief gedrag geven is belangrijk wanneer agressieve leerlingen zich verantwoordelijk en aardig beginnen te gedragen, of wanneer de agressie minder vaak of minder heftig voorkomt. Beschrijvende feedback ("Ik zag dat je aan het spelen was zonder te vechten") is effectiever dan complimenten op basis van karaktereigenschappen ("Je bent erg aardig") of ik-boodschappen ("Ik ben zo blij dat je je beter gedraagt"). Complimenten die het resultaat benoemen van het verbeterde gedrag helpt leerlingen de positieve effecten te zien van hun veranderde gedrag. Deze complimenten kunnen uiteindelijk ook leiden tot 'beloningen' zoals extra tijd achter de computer of een uitnodiging voor een sport-/spelevenement.

Er kunnen *video's* gemaakt worden (door leerlingen en docent, beide komen met ideeën voor de video) die specifieke sociale vaardigheden laten zien. Leerlingen leren hiervan wat gewenst gedrag is in bijvoorbeeld de bus of de toiletten.

Het wordt ook aanbevolen om een medeleerling (leerling-adviseur) te koppelen aan een slachtoffer van pesten om diegene te steunen, te begeleiden en zelfverzekerder te maken. Sociale druk van klasgenoten of vriendengroep heeft zo ook een belangrijke, positieve rol in de strijd tegen pesten. De leerling-adviseur kan op zijn taak voorbereid worden door zijn vaardigheden te verbeteren met speciale training in onder andere leren luisteren, communiceren, zelfverzekerdheid, acceptatie en vriendschappen. Oudere leerlingen kunnen bijvoorbeeld zorgen voor de jongere kinderen. Ze zijn verantwoordelijk voor het opmerken van geïsoleerde leerlingen om ze vervolgens op te nemen in hun gezelschap. Zo wordt er een omvattend milieu gecreëerd op school. Echter, de leerling-adviseur moet, als de situatie ernstig is en het slachtoffer echt in de problemen zit, dit niet verder alleen afhandelen. Leerling-adviseurs moeten goed begeleid worden door leerkrachten en moeten direct hulp kunnen vragen aan een volwassene wanneer het probleem serieus is/wordt.

Gedrag van leerlingen voordat de lessen beginnen ('s ochtends vroeg)

De school zou manieren moeten vinden om op de hoogte te raken van het gedrag van leerlingen op de weg naar en van school (bijvoorbeeld *in de bus of van leerlingen die naar school wandelen of fietsen*). Deze informatie over bijvoorbeeld eventuele pestincidenten kan verkregen worden van het aanvullend personeel, zoals de buschauffeur, de verkeerswacht of van een leerkracht die elke ochtend en middag bij de ingang de leerlingen en ouders verwelkomt. Om onregelmatigheden voor de bel gaat te voorkomen, kunnen leerkrachten alvast naar het klaslokaal gaan zodra de eerste leerlingen op school verschijnen. Leerlingen moeten weten dat ze voor de les begint niet in het lokaal rond mogen (blijven) hangen. Toezicht op het gedrag van

leerlingen vindt dus niet alleen buiten op het schoolplein of op andere externe terreinen plaats, maar ook in de school: in de klaslokalen en de gang. Ook ouders moeten goed op de hoogte zijn van de begin- en eindtijden van de lessen, zodat de kansen dat leerlingen zich voor of na deze tijden misdragen geminimaliseerd worden.

Leerlingen moeten de gedragsregels binnen en rondom de school goed begrijpen. Het kan geen kwaad deze regelmatig te behandelen. Leerlingen moeten bijvoorbeeld: a) niet rennen maar wandelen in de school, b) snel en rustig de school en het lokaal binnengaan, c) zorgvuldig omgaan met materiaal zoals posters in de gang, d) onbekende personen in en rondom de school mijden, en e) geen waardevolle spullen naar school brengen als het niet nodig is.

Gedrag van leerlingen na schooltijd

Het is belangrijk dat ouders hun kinderen direct na schooltijd op komen halen. De kinderen die op school blijven (bijvoorbeeld omdat ze naar de naschoolse opvang gaan of vanwege straf) moeten in de gaten gehouden worden door een gekwalificeerd professional zoals een leerkracht. Ook kan iemand aangewezen worden die verantwoordelijk is voor de veiligheid in en om de school na schooltijd.

Daarnaast moeten leerlingen weten hoe ze het klaslokaal en de school netjes moeten verlaten. Hiervoor moeten regels opgesteld worden zoals: 'verlaat de school vlug, maar rustig' of 'vergeet persoonlijke eigendommen niet'.

Gedragscode van leerlingen buiten het lokaal bepaald door leerlingen, leerkrachten en ouders

De regels moeten kort en duidelijk zijn waarin tevens de consequenties voor agressief gedrag (straf) en voor wenselijk gedrag (beloningen) besproken worden. De gedragscode moet waarden aanmoedigen zoals *empathie, zorgzaamheid, respect, eerlijkheid en persoonlijke verantwoordelijkheid*. De regels moeten duidelijk laten zien *welk gedrag wel of niet acceptabel is en wat de consequenties zullen zijn voor het overtreden van deze regels*. De regels gelden voor *kinderen én volwassenen* en zijn dan ook op zo'n manier geschreven dat iedereen ze begrijpt. Hang de gedragscode op prominente plekken in de school op.

Inhoud van de (anti-pest) gedragscode

Leg de nadruk op aspecten als: a) een definitie van pesten, b) regels hierover die opgevolgd moeten worden, c) belang van wekelijkse bijeenkomsten voor leerlingen, d) verwachtingen van slachtoffers en verantwoordelijkheden van omstanders, e) aankomst op en vertrek van school van leerlingen, en f) schoolbijeenkomsten.

Allereerst moet er een *duidelijke en begrijpelijke definitie van pesten* vastgesteld worden door de leerlingen, leerkrachten en ouders. Iedereen kan hierover ideeën aandragen. Voorbeelden zijn:

1. We zullen andere leerlingen niet pesten
2. We zullen leerlingen die gepest worden proberen te helpen
3. We zullen leerlingen die buitengesloten worden opnemen in de groep
4. Als we weten dat er iemand gepest wordt, zullen we dit thuis en op school aan een volwassene vertellen

Door wekelijkse bijeenkomsten wordt het positieve gedrag aangemoedigd en leerkrachten kunnen de leerlingen blijven motiveren zich aan de regels te houden door het erover te hebben.

De verwachtingen die we van de slachtoffers hebben (wat slachtoffers zouden moeten doen) moeten duidelijk verwoord worden: a) zeg het tegen een leerkracht, b) ga naar de directeur, c) vertel het je ouders, d) ga niet zielig in een hoekje zitten, e) zoek hulp, f) onderneem zelfverzekerde acties, g) teken, beschrijf of bespreek je gevoelens, en h) zoek omgang met betrouwbare leeftijdsgenoten.

De verwachtingen die we van de omstanders hebben (wat omstanders zouden moeten doen) moeten ook vastgelegd worden, bijvoorbeeld: a) vertel het pestincident aan een volwassene thuis en op school, b) probeer de gepeste leerling te helpen, c) neem leerlingen die snel buitengesloten worden op in de groep, d) ga niet roddelen over wat er gebeurd is, enzovoort.

In de gedragscode moet ook het gedrag van leerlingen vastgelegd worden op weg naar en van school (bijv. aan het einde van de ochtend/middag, of op weg naar gym-/zwemles), onder andere: zelf-controle, wandelen en niet rennen, problemen aan de leerkracht vertellen, handen en voeten thuis houden. Mochten er leerlingen zijn die met een busje naar school worden gebracht, of wanneer leerkrachten regelmatig met leerlingen in de bus zitten (bijvoorbeeld voor schoolreisjes of schoolzwemles), dan moeten er ook hierover regels worden opgesteld. Bijvoorbeeld: a) klaarstaan als de bus er aan komt, b) de chauffeur en elkaar in de bus netjes behandelen (niet schelden o.i.d.), c) de regels van de chauffeur opvolgen, d) op je plek blijven zitten, e) rustig praten, f) letten op je eigen spullen, en g) de stoel naast je delen met anderen.

Tenslotte moeten er afspraken gemaakt worden over gewenst gedrag tijdens schoolbijeenkomsten, zoals dat de jongste of juist de oudste leerlingen eerst op hun plek gaan zitten. Van tevoren moet duidelijk zijn hoe lang en wanneer (het liefst in de ochtend, dan zijn de leerlingen minder druk en moe) de bijeenkomst is. De duur en inhoud van de bijeenkomst moet zo kort en bondig mogelijk zijn, anders wordt de kans op bijvoorbeeld wangedrag groter. Naast de aanwezigheid van de groepsleerkrachten moet er een toezichthouder aangesteld worden voor elke bijeenkomst. Leerlingen moeten op de hoogte zijn van verwachtingen zoals: a) volg aanwijzingen op, b) let op je humeur, c) zorg voor zelf-controle, en d) loop rustig naar en van de

bijeenkomst. Als er leerlingen zijn die zich niet gedragen, kunnen dit de consequenties zijn: a) excuses aanbieden, b) bespreek het incident met de leerkracht, directeur en/of ouders, c) als straf voor een bepaalde tijd in het kantoor of een klaslokaal zitten, en d) geen pauze meer hebben of andere privileges.

Echter, met straf voor de *pesters* om ze de grenzen duidelijk te maken, moet voorzichtig omgegaan worden. Pesters kunnen straf namelijk ervaren als een vorm van frustratie die ze moeilijk kunnen verdragen. Fysieke vormen van straf worden in het bijzonder afgeraden, omdat ze sterk samenhangen met negatieve verhoudingen en het de agressie van de pester kan vergroten (Olweus, 1993). Voor effectieve straf en maatregelen moeten leerkrachten het volgende in gedachten houden:

- Pesters moeten de basisregels omtrent pestgedrag op school kennen en op de hoogte zijn van de consequenties wanneer zij zich er niet aan houden;
- Straf moet op een consistente en overeengekomen manier gegeven worden door alle leerkrachten en door de ouders van de pester. Op deze manier krijgt de pester overal dezelfde boodschap te horen over zijn/haar gedrag en kan hij/zij anderen niet (meer) manipuleren;
- Straf moet plaatsvinden op basis van een *persoonlijke relatie* tussen leerkrachten en leerlingen, zodat de straf een persoonlijke betekenis krijgt voor de pester(s). Vooraf aan de straf moet de pester door middel van een goed gesprek leren begrijpen waarom hij/zij gestraft wordt, dat ze verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van hun gedrag en dat er van ze verwacht wordt dat ze hun reacties en gedrag veranderen;
- Pesters mogen straf echter niet ervaren als een soort wraakactie of afwijzing door volwassenen. Ze kunnen namelijk denken dat de straf de relatie tussen leerkracht en pester weer goedmaakt. Het moet pesters duidelijk zijn dat we hun *gedrag afwijzen en niet zichzelf als persoon*.

B.2) Samenwerken en interactie tussen leerkrachten

Samenwerking en interactie tussen leerkrachten is erg belangrijk omdat het bijdraagt aan het verbeteren van de professionele ontwikkeling van leerkrachten (bijvoorbeeld vaardigheden in het lesgeven), aan de dagelijkse praktijk en daarom ook aan de leeruitkomsten van leerlingen (cognitief en affectief). Op effectieve scholen bespreken leerkrachten kwesties over leren en lesgeven met elkaar om zo een omgeving te ontwikkelen die het leren en de kennis van de leerlingen bevordert en hun cognitieve en affectieve ontwikkelingen ondersteunt (Creemers & Kyriakides, 2008). Scholen die effectief zijn in het verminderen en voorkomen van pesten, zijn de scholen waar leerkrachten met elkaar samenwerken en met elkaar in gesprek gaan over niet

alleen het algemene schoolbeleid over lesgeven, maar specifiek over het anti-pestbeleid op school.

Inhoud van het beleid

Leerkrachten worden aangemoedigd om van elkaar te leren door *ideeën en ervaringen* omtrent pesten uit te wisselen. Een leerkracht die bijvoorbeeld enige tijd geleden een pestprobleem succesvol heeft aangepakt, kan aanbevelingen doen over hoe discipline effectief uitgevoerd kan worden en hoe het gewenste gedrag bereikt kan worden.

Het is omgekeerd ook van groot belang dat leerkrachten tevens de minder of niet-succesvolle aanpakken van pesten met elkaar kunnen delen. Er moet een *vertrouwelijk schoolklimaat* heersen onder de leerkrachten, waarin mislukkingen en successen openlijk besproken kunnen worden. Op die manier kunnen ze positief reflecteren op een mislukking, kunnen ze fouten vermijden en hun positieve ervaringen ontwikkelen en uitbreiden. Een open en vertrouwelijk schoolklimaat is echter moeilijk á la minute te bereiken. Zelf-kritiek heeft tijd en gezamenlijke pogingen nodig om het te bereiken. Het is aan uzelf om te beoordelen of het personeel er klaar (genoeg) voor is en zich zelfverzekerd genoeg voelt om negatieve ervaringen te delen.

Het personeel moet aangemoedigd worden om *elkaars klassen eens te bezoeken* en op de (meer of minder) effectieve aanpakken en strategieën om disciplineproblemen en pestincidenten te verminderen, te reflecteren. Tijdens deze bezoeken kan het lesgeven van de leerkracht en de manieren waarop disciplineproblemen en wangedrag worden aangepakt, geobserveerd worden. Hiervoor kunnen speciale observatie-instrumenten gebruikt of ontwikkeld worden. De resultaten van de observaties worden bijvoorbeeld in personeelsvergaderingen besproken om elkaar effectieve anti-pest manieren te leren.

Bij sommige activiteiten, zoals het toezicht houden op de leerlingen tijdens de pauze, kunnen leerkrachten bovendien *samenwerken in tweetallen*. Door deze samenwerking kunnen leerkrachten met elkaar bespreken wat ze geobserveerd hebben, hun meningen uitwisselen, oplossingen uitwerken en effectieve anti-pestaanpakken aan de rest van het personeel en/of van de school presenteren. Op die manier krijgt iedere leerkracht kans op *professionele ontwikkeling* waarin ze vaardigheden en kennis om pesten aan te pakken (verder) ontwikkelen en opfrissen. Daarnaast zorgen ze zo ook voor de ontwikkeling en instandhouding van een veilige, zorgzame, respectvolle en ondersteunende school.

Een erg nuttige strategie hier is het ontwikkelen van een *commissie van mentoren*, bestaande uit de meer ervaren leerkrachten op het gebied van pesten en pestincidenten. Naar gelang de geschiedenis en de vaardigheden van leerkrachten, ontwikkelt bijvoorbeeld het managementteam deze commissie. De meer ervaren leerkrachten in deze commissie kunnen

steun geven aan de jongere of minder ervaren leerkrachten. De commissie kan bovendien een bepaalde training organiseren, de effectiviteit van het anti-pestprogramma overzien, veranderingen aanbevelen en de consistentie van de interventie waarnemen.

Bij het ontwikkelen van schoolbeleid moet er ook aandacht gegeven worden aan het *leveren van ondersteuning en faciliteiten* aan leerkrachten die het meest met pestincidenten in hun klas te maken hebben. Deze leerkrachten zouden bijvoorbeeld een kleiner aantal leerlingen in de klas moeten hebben om het pesten effectief aan te kunnen pakken. Een onderwijsassistent kan ook helpen om de klas te leiden en de onderwijstijd goed in te delen.

B.3) Een beleid gericht op samenwerking met andere belanghebbenden

Bij de ontwikkeling van het schoolbeleid is het uittekenen van de relaties van de school met de lokale gemeenschap, ouders en adviseurs erg belangrijk omdat ze morele en materiële steun kunnen bieden bij de inspanningen die de school levert om pesten aan te pakken. Structuren gebaseerd op authentiek partnerschap en samenwerking met andere belanghebbenden kunnen bijdragen tot de uitvoering van de acties en het in stand houden en ontwikkelen van een veilige, zorgzame, respectvolle en ondersteunende schoolomgeving. Door alle betrokken partijen te informeren (bijv. de ouders, de schoolgemeenschap), krijgen ze allemaal de gelegenheid hun meningen en verwachtingen te formuleren en mee te denken over werkwijzen om de leeromgeving van de school te verbeteren. Betrokkenheid van de brede gemeenschap, vooral van ouders en leerlingen in de school, kan worden bereikt door de oprichting van een comité waarin directie, ouders, leraren, ander schoolpersoneel en leerlingen vertegenwoordigd zijn. Door personeel, leerlingen en ouders te betrekken bij het ontwerpen en uitvoeren van het anti-pestbeleid, ontvangt de schoolleiding de waardevolle inbreng van alle direct betrokkenen. Onderzoek bewijst dat deze factor een van de belangrijkste elementen is die wordt aangetroffen bij effectieve scholen (Fan & Chen, 2001; Kyriakides, Creemers, Antoniou & Demetriou, in druk; Waterman & Walker, 2009). Door goede relaties met de ouders en de schoolgemeenschap op te bouwen en ze aan te moedigen om actief betrokken te zijn bij de uitvoering van het schoolbeleid, maken we gebruik van alle beschikbare humane en andere middelen om niet alleen de (cognitieve en affectieve) doelstellingen te bereiken, maar ook om om te gaan met de diverse uitdagingen waarmee de school geconfronteerd wordt, zoals onder meer het pesten.

Inhoud van het beleid

In de volgende paragrafen bieden we een aantal aparte richtlijnen aan voor een beleid dat partnerschap met diverse deelnemers wil uitwerken. Meer specifiek richten we onze aandacht op de rollen en verantwoordelijkheden die *ouders, psychologen (en andere gezondheidswerkers) en de politie* kunnen opnemen met betrekking tot de vermindering van het pesten.

Samenwerking met ouders

Het is belangrijk op te merken dat we met de term ouders niet alleen de ouders van pesters, slachtoffers en omstanders bedoelen, maar de ouders van *alle* leerlingen van de school. Zoals uit de vorige hoofdstukken blijkt, heeft pesten niet alleen te maken met de kinderen die optreden als pestkop, slachtoffer of omstander, maar het is een onderwerp dat alle leerlingen op school raakt. Dit betekent ook dat het een zorg van alle ouders moet zijn om om te gaan met deze uitdaging en bij te dragen tot een vermindering van het pesten.

Samenwerking van de school met ouders bij het omgaan met en het verminderen van pesten, onder meer door het geven van informatie en het ondernemen van acties binnen en buiten de school, kan zeer nuttig zijn bij de uitvoering van de anti-pestinitiatieven op school. De betrokkenheid van de ouders is hierbij cruciaal en ze worden er dan ook actief bij betrokken.

Het is belangrijk dat de school aan het begin van het schooljaar het anti-pestbeleid *aankondigt* en ouders vraagt dit serieus te nemen en feedback en suggesties te geven. Tijdens de eerste fasen van een anti-pestprogramma moet de school inspanningen leveren om het bewustzijn van ouders te vergroten en ze zoveel mogelijk informatie bezorgen over het actieplan. De schoolgemeenschap moet de ouders ervan proberen te *overtuigen* dat het programma *écht* gaat werken en dat ouders in staat zijn om het verschil te maken. Tijdens de uitvoering zet het bezorgen van *specifieke positieve feedback* (over bijv. de daling van de agressie op school) ouders aan hun inspanningen voort te zetten en de gegeven suggesties verder toe te passen. Ouders moeten nauwkeurige informatie ontvangen over pesten en hoe er mee omgegaan moet worden. Ze moeten ook aangemoedigd worden om contact op te nemen met de school op het moment dat ze vermoeden dat ze met een pestsituatie te maken te hebben.

De school kan bij ouders ook de *kennis en vaardigheden* bevorderen die ze nodig hebben om hun kinderen te helpen gepast om te gaan met pesten. Feedback geven over wat kinderen kunnen doen om een verschil te maken is eveneens belangrijk. De school moet ouders informeren over hoe ze kunnen herkennen dat hun kind gepest wordt en hoe en waar ze dit kunnen melden. Ouders kunnen de school helpen bij het identificeren van slachtoffers van pesterijen door verslag uit brengen over zorgwekkend gedrag van hun kind thuis. Sommige signalen die erop wijzen dat een kind gepest wordt, kunnen buiten schooltijd worden herkend, wanneer ouders thuis bijvoorbeeld plotseling veranderingen in het gedrag van hun kinderen merken (bijv. tegenzin of weigering om naar school te gaan, zich 's ochtends ziek voelen, problemen bij het maken van huiswerk, zichzelf in slaap huilen, nachtmerries, vragen om geld of geld beginnen te stelen (waarschijnlijk om de pester te betalen), zich terugtrekken, beginnen met stotteren, gebrek aan zelfvertrouwen, weigeren te praten over wat er mis is). Het moet duidelijk zijn voor ouders dat zij *alle incidenten met pesten* meteen aan de school moeten melden, niet

alleen incidenten die met hun eigen kind te maken hebben. Ouders moeten richtlijnen krijgen over hoe zij ook hun kind kunnen aanmoedigen om pestincidenten te melden (bijv. aan een leraar die ze vertrouwen).

De school moet proberen de ouders een actieve rol te laten spelen binnen het anti-pestbeleid op school (bijv. ook thuis positief gedrag belonen) en ze informeren als er dingen veranderen. In plaats van defensief te reageren wanneer ouders kritiek hebben op bepaalde manieren van werken op school, kunnen ze ook worden uitgenodigd om betere, alternatieve interventies voor te stellen ("Wat zou je willen dat we volgende anders keer doen?").

De opvoedingsstijl en problemen in de familie dragen vaak bij tot pest- en slachtoffergedrag. *Workshops voor ouders over effectieve wijzen* om hiermee om te gaan stellen ze in staat deze ook thuis uit te proberen. Zo zou elke vorm van pesten thuis vermeden moeten worden, en zou respect voor anderen voorgeleefd en aangemoedigd moeten worden. Ouders moeten ook worden aangemoedigd om hun kind duidelijk te laten weten dat ze pesterijen sterk afkeuren en waarom. Een *meer langdurige leerling- en gezinsbegeleiding* kan nodig zijn om ouders te helpen bij het aanleren van nieuwe benaderingen van discipline, communicatie en positieve interacties met hun kind.

Een goed schoolbeleid houdt ook in dat ouders precies weten *wanneer en waar ze de leerkrachten kunnen spreken en informatie kunnen krijgen* over de vooruitgang en het gedrag van hun kinderen. Wanneer er steeds weer problemen opduiken tussen de ouders en de school, kunnen regelmatige bijeenkomsten (dus niet alleen wanneer er sprake is een crisis) de relatie versterken. De school moet de ouders verzekeren dat ze al hun zorgen kunnen delen met de leraar van hun kind. Als ze dit om welke reden dan ook niet willen, kunnen ze vragen om met een andere persoon (schooladviseur of –coördinator) in contact te komen. De ontmoetingen tussen leerkrachten en ouders kunnen worden toegespitst op kwesties betreffende de gedragscode en de wijze waarop ouders de school steun kunnen bieden bij het verminderen van pesten op school.

Omdat het vaak niet eenvoudig is zich aan te passen aan de tijdsbesteding van de ouders, wordt het aanbevolen om een *protocol* op te stellen *waarin gedetailleerd wordt vastgelegd wanneer en hoe men met bepaalde personen op school in contact kan komen*. Dit protocol moet eenvoudige mogelijkheden bevatten om leraren of de directie op de hoogte te brengen van pesterijen. Ouders die bijvoorbeeld vaste werktijden hebben en hun werk niet kunnen verlaten om op school aanwezig te zijn voordat leerkrachten de school verlaten, kan worden gemeld dat zij per telefoon of per e-mail contact op kunnen nemen met de school. Workshops voor ouders in verband met pesten kunnen bijvoorbeeld ook op verschillende uren van de dag gepland worden.

De school kan ook ouders uitnodigen (en vooral degenen wiens kind mogelijk een slachtoffer of een pestkop is) om geregeld een *bezoek te brengen aan de klas van hun kinderen*,

zodat ze zich een beeld kunnen vormen van het onderwijs en de manieren waarop men op school probeert de pestincidenten te beperken. Vergaderingen op klasniveau bevorderen de relatie tussen ouders en leerkrachten. Op deze manier kunnen de ouders leren hoe ze de inspanningen van de school kunnen steunen en hoe ze hun kind effectief kunnen helpen. De leerkrachten kunnen ouders ook uitnodigen om een *actieve rol* te spelen, zoals het helpen van leerlingen en het begeleiden van leerlingen tijdens groepsworkshops.

Het is ook erg belangrijk dat de school de *ouders bedankt* die een bijdrage leveren bij het tot stand komen en handhaven van een veilige schoolomgeving voor alle leerlingen.

"*Oudergroepen*", voor ouders van pestkoppen en ouders van slachtoffers, kunnen een middel zijn om de stilte te doorbreken die er vaak heerst met betrekking tot pesten en waar hun kinderen mee te maken hebben. Zulke oudergroepen moeten gericht zijn op het verbeteren van een gezonde communicatie tussen ouders die gekenmerkt wordt door vertrouwen, authenticiteit, echtheid, eerlijkheid en openheid. De coördinator van zo'n oudergroep kan proberen dit te bereiken door de volgende stappen in het achterhoofd te houden: a) vaststellen van spelregels voor de groep (bijv. vertrouwelijkheid), b) ervoor zorgen dat iedere persoon in het gesprek deelneemt en dat niemand voor de beurt praat, c) deelnemers aanmoedigen om 'ik'-boodschappen te gebruiken, d) persoonlijke aanvallen vermijden of trachten te voorkomen, e) reflecteren over de opvattingen van anderen, f) nagaan of de ander goed begrepen wordt, g) bespreken van mogelijke oplossingen, en h) na afloop nagaan of het probleem inderdaad opgelost is. De coördinator moet tolerant zijn ten aanzien van verschillende meningen die door ouders op soms agressieve wijze worden uitgesproken. Hij moet bereid zijn om perspectieven van anderen aan te nemen en die binnen een productieve dialoog aan bod te laten komen. Sommige ouders geven leraren de schuld van pestincidenten. In dat geval moet de coördinator defensief gedrag vermijden en de ouders rustig vragen om nadere toelichting of suggesties te geven. De ouders moeten zich in ieder geval voldoende veilig voelen om hun stem te laten horen en hun eigen angst (of andere gevoelens) met betrekking tot pesten te verwoorden en te vertellen hoe ze er mee omgaan.

Mogelijke gesprekstema's die ouders meer actief kunnen betrekken zijn onder meer: de gezinsregels en -afspraken en de invloed daarvan op pestgedrag, het gebruik van lof en straf, het belang van consistentie in de manier waarop het kind wordt benaderd door beide ouders zodat het kind te maken krijgt met minder agressieve of meer passende reactiepatronen. Ouders van pestkoppen en slachtoffers nemen vaak afstand van de school, elk vanwege hun eigen motieven. Oudergroepen kunnen dan voor ouders een gelegenheid vormen om meer betrokken te raken bij schoolactiviteiten en vrijwilligerswerk, waardoor hun gevoel van verbondenheid met de schoolgemeenschap weer kan toenemen.

Samenwerking met gezondheidswerkers en psychologen

De schoolgemeenschap moeten samenwerking uitbouwen met *geestelijk gezondheidswerkers en klinisch psychologen* met betrekking tot klinisch significante problemen in bijzondere, individuele gevallen. Zo kunnen sommige leerlingen bijvoorbeeld lijden aan een depressie, abnormaal gedrag vertonen of geconfronteerd worden met een aandachtstekort en hyperactiviteit (ADHD). In dergelijke gevallen, waar zich individuele ernstige en moeilijke, klinische problemen voordoen, kan de communicatie met klinisch psychologen het probleem (een stukje) verminderen. Klinisch psychologen en gezondheidswerkers kunnen nuttige informatie verstrekken over bijvoorbeeld de benodigde medicatie, indien een leerling een behandeling volgt. Bovendien kan aan leerkrachten de complexiteit van sommige abnormale gedragingen uitgelegd worden en is het mogelijk hen waardevolle suggesties en belangrijke informatie te bezorgen over hoe ze met dergelijke leerlingen om kunnen gaan.

Er kan voor leerkrachten ook een training door een klinisch psycholoog georganiseerd worden, waarbij belangrijke aspecten van pesten en moeilijk te hanteren situaties aan bod kunnen komen. Bij individuele, specifieke situaties kan een psycholoog ook een stukje individuele begeleiding verzorgen voor een leerkracht. Overigens kunnen ook cursussen opgezet worden over meer *onderwijsgerichte opdrachten* van leerkrachten zoals attitudevorming, het aanleren van communicatieve en emotionele vaardigheden. Belangrijke thema's die tijdens zo'n cursus aan bod kunnen komen zijn onder andere: *woedebeheersing, emotieregulatie, vaardigheid in actief luisteren, empathie, het ontwikkelen van een niet-beoordelende houding (acceptatie), etnische identiteit en vooroordelen, copingstrategieën bij posttraumatische reacties, vaardigheden in het creëren van vertrouwen en andere communicatieve vaardigheden*.

Samenwerking met de politie

Bij het aanpakken van het probleem van pesten en in het bijzonder vandalisme, is soms ook samenwerking met de politie of andere publieke diensten noodzakelijk. Om gevoelens van onveiligheid en kwetsbaarheid te verwijderen kan de school een duidelijk beleid uitstippelen wat betreft de communicatie en de samenwerking met de plaatselijke politie. Na duidelijke informatie over de angsten en zorgen met betrekking tot pesten en vandalisme kunnen in samenwerking met de politie *veiligheidsmaatregelen* worden genomen. Tenslotte moet een leerkracht ervan op de hoogte zijn dat hij/zij de verantwoordelijkheid heeft om in een geval van vandalisme contact op te nemen met de politie.

B.4) Het voorzien van (leer)middelen

Dit beleidsaspect, het verstrekken van (leer)middelen (personele middelen daarbij inbegrepen), is belangrijk bij de ontwikkeling van strategieën en acties om het pesten aan te pakken en te

verminderen. De beschikbaarheid en vooral het goede gebruik van de leermiddelen op school hebben een effect op het leren van leerlingen. Door te zorgen voor de benodigde kennis en het voorzien van de juiste pedagogische middelen, worden preventieve inspanningen vergemakkelijkt en neemt de doeltreffendheid van het programma ongetwijfeld toe. Het beschikbare materiaal zelf kan echter, als het in onvoldoende mate beschikbaar of toegankelijk is voor alle leerlingen, tot pesten aanleiding geven. Zo kan een computer met toegang tot het internet als 'educatief instrument' erg nuttig zijn voor het uitvoeren van een opdracht. Als er echter slechts één computer met toegang tot het internet beschikbaar is, bestaat de kans dat er in een klas van twintig leerlingen problemen of ruzies ontstaan. Leraren moeten dan de leeromgeving en taken zo organiseren dat leerlingen met de beschikbare middelen zonder al te veel praktische problemen hun werk kunnen uitvoeren. Uit het bovenstaande voorbeeld blijkt dat de voorziening en het goede gebruik van leermiddelen door leraren wangedrag in de klas of op school kunnen voorkomen. Hieronder volgen enkele specifieke aanbevelingen in het voorzien en het goede gebruik van (leer)middelen, uiteraard in het licht van de aanpak van het pesten op school.

Inhoud van het beleid

Scholen moeten een expliciet beleid ontwikkelen hoe het gebruik van beeldmateriaal en technologische apparatuur het leren van leerlingen kan verbeteren en tegelijkertijd het pesten kan reduceren. Leraren moeten door de schoolleiding sterk aangemoedigd worden om de beschikbare middelen te gebruiken. Daardoor wordt niet alleen de onderwijspraktijk verbeterd, maar worden leraren ook aangezet om op zoek te gaan naar effectieve gebruiksmogelijkheden. Naar verwachting kan dit bijdragen aan de professionele ontwikkeling van leraren en de vermindering van het pesten. Bovendien moet een plan worden ontworpen voor een eerlijke verdeling van de middelen tussen de leraren.

Er zijn meer dan genoeg manieren om materialen op zinvolle wijze te gebruiken bij het ontwikkelen van strategieën en acties tegen het pesten op school. Goed gebruik van de beschikbare leermiddelen (kaarten, software, ...) kan het bereiken van cognitieve en affectieve resultaten bevorderen. Daarom moeten scholen bewust een beleid ontwikkelen voor de aankoop van de nodige software en andere leermiddelen.

De aankoop van middelen die bijzonder aantrekkelijk zijn voor de leerlingen (bijvoorbeeld computers, materiaal voor de gymlessen, muziekinstrumenten) kan ook helpen bij het beperken van conflicten en pestincidenten. Het is zeer belangrijk dat leraren eraan denken de beschikbare middelen eerlijk te verdelen tussen de leerlingen. Daardoor kunnen ze problemen en klachten vermijden.

Een ander aspect betreft het gebruik van menselijke hulpbronnen (bijvoorbeeld onderwijsassistenten, opvoedkundige ondersteuning, intern/extern begeleiders). Dit kan

praktische ondersteuning bieden bij het omgaan met en verminderen van pesten. Sommige scholen kunnen extra personeel aanstellen voor het bieden van ondersteuning en hulp bij het omgaan met pesten. Een school kan bijvoorbeeld voor een bepaalde periode een deskundige aanwijzen om leerkrachten te helpen bij het omgaan met kinderen die geconfronteerd worden met geestelijke gezondheidsproblemen.

C) Het schoolbeleid op het gebied van lesgeven

In dit gedeelte worden suggesties genoemd voor de drie aspecten die aan het begin van dit hoofdstuk vermeld werden als erg belangrijk voor het verbeteren van het lesgeven op school. Het gaat om: *a) het creëren van leeransen, b) de kwantiteit van het onderwijs, en c) de kwaliteit van het onderwijs.* Bij het bestrijden van het pestgedrag moeten we niet alleen zorgen voor een veilige leeromgeving op school, maar moeten leraren ook een veilige leeromgeving creëren in de klas. Dit laatste kan bevorderd worden indien de school over de drie punten beleid ontwikkelt. Hieronder proberen we duidelijk te maken hoe elk van deze aspecten te maken heeft met de vermindering van pesterijen.

C.1) Het creëren van leeransen

Dit is het belangrijkste beleidsaspect met effect op het omgaan met pesten. Naast het nastreven van de doelstellingen uit het officiële curriculum, kan het schoolbeleid leraren stimuleren om nieuwe cognitieve en vooral affectieve doelstellingen te introduceren, gericht op de vermindering van het pesten op school. We denken hier bijvoorbeeld aan sociale cognitie, begrip van sociale waarden, emotionele erkenning, en de ontwikkeling van een positieve houding tegenover leeftijdsgenoten (respect voor elkaar, het delen van verantwoordelijkheden in samenwerkingsprojecten). Het RUPS-project is gebaseerd op de veronderstelling dat scholen tevens affectieve en sociale doelstellingen moeten invoeren en nastreven die niet in het officiële curriculum opgenomen zijn. Pesten moet daarnaast niet los van het onderwijs aangepakt worden, maar moet geïntegreerd zijn in het curriculum. Daardoor kan een productieve en veilige leeromgeving tot stand komen in de school. Voorgaand onderzoek steunt de stelling dat scholen die op effectieve wijze omgaan met pesten, die scholen zijn waar leraren leerlingen passende en goed ontworpen leeransen kunnen bieden, gericht op het bereiken van relevante affectieve en cognitieve doelen (Kyriakides, Creemers & Charalambous, 2008). Hieronder worden specifieke suggesties genoemd met betrekking tot de ontwikkeling van acties en strategieën voor het aanbieden van leeransen.

Inhoud van het beleid

Zoals hierboven benadrukt werd moeten scholen een beleid ontwikkelen waarin plaats is voor doelen die niet in het officiële curriculum staan en die bijdragen tot de vermindering van het pesten. Het kan hierbij gaan om cognitieve doelen (bijv. *sociale cognitie, begrip van sociale waarden*) of om affectief-emotionele doelen (bijv. *emotionele erkenning, positieve houding tegenover leeftijdsgenoten*).

Voor de pestkoppen kan de ontwikkeling van de volgende affectieve doelstellingen bijvoorbeeld nagestreefd worden: *a) luistervaardigheden, b) assertiviteitstraining, c) omgang met conflictsituaties, d) woedebeheersing, e) emotie-regulatieve vaardigheden, en f) respect, samenwerking en empathie*. Een zeer nuttig cognitief doel dat moet worden bereikt door de invoering van relevante taken is het *begrip van sociale waarden*.

Wat de slachtoffers betreft, kunnen de volgende affectieve doelstellingen worden nagestreefd: *a) vaardigheden om het zelfbeeld en zelfvertrouwen te ontwikkelen, b) vaardigheden in het nemen van beslissingen, en c) communicatieve vaardigheden*. Cognitieve doelstellingen voor de slachtoffers hebben te maken met het ontwikkelen van een *beter begrip van de eigen gevoelens en die van anderen (emotionele intelligentie) en vaardigheden in het zichzelf uitdrukken*. Uiteraard moeten in het licht van bovengenoemde doelstellingen relevante onderwijsactiviteiten worden georganiseerd die leerlingen helpen bij het stap voor stap bereiken van deze doelen.

In eerste instantie moet de schoolleiding dit beleid meedelen aan de leraren. Het moet ze duidelijk zijn dat deze activiteiten en doelstellingen belangrijk zijn en dat de school het pesten een belangrijke reden vindt om dergelijke activiteiten te organiseren. Daarom moeten leraren sterk aangemoedigd worden om mee te werken aan het ontwerpen en uitvoeren van deze activiteiten.

In een volgende fase kan leraren ook duidelijk gemaakt worden dat bovengenoemde doelstellingen en activiteiten niet uitsluitend te maken hebben met de vermindering van het pesten op school, maar dat ze ook kunnen bijdragen tot het realiseren van de formele doelstellingen van het curriculum. Zo kunnen leraren hun lesmateriaal voor begrijpend lezen zo aanpassen dat niet alleen de leesdoelen aan bod komen maar ook thema's die te maken hebben met pesten. Door het gebruik van dergelijke leesteksten kunnen dan ook relevante affectieve doelstellingen worden bereikt.

Het is belangrijk te erkennen dat deze aanpak niet in elke les toegepast kan worden. Iedere leerkracht moet individueel beoordelen wanneer het nuttig en haalbaar is om een les in verband te brengen met pesten. Tegelijkertijd moet worden benadrukt dat dit niet werkt als men het enkel gedurende een bepaalde periode doet (bijv. tijdens een projectweek rond pesten). Een dergelijke benadering heeft weinig effect omdat er systematische betrokkenheid van leerlingen nodig is bij deze doelstellingen. Extra-curriculaire activiteiten (bijv. festivals, evenementen)

kunnen ook een helpen verder te werken aan de doelstellingen. Hieronder volgen enkele suggesties om leerkrachten aan te zetten betrokken te raken bij dergelijke activiteiten.

Ten eerste moeten leerkrachten aangemoedigd worden om in groepjes te werken bij het ontwerpen van lesmateriaal. Zo kan een leraar (of een groep van leraren) voor een reeks taallessen teksten en stukjes poëzie verzamelen waarin anti-pestboodschappen verwerkt zijn. Op die manier komen naast de klassieke taaldoelstellingen ook de doelen aan bod die te maken hebben met het aanpakken van het pesten.

Het schoolteam moet kansen krijgen om met creatieve ideeën voor de dag te komen. We geven hieronder enkele voorbeelden van activiteiten. Het spreekt voor zich dat deze activiteiten een verrijking moeten betekenen ten opzichte van de gangbare doelstellingen, dat ze een leuke uitdaging zijn en dat ze aangepast kunnen worden aan de leeftijd of het niveau van de leerlingen. Dus: de activiteiten moeten kunnen aangeboden worden aan verschillende leeftijdsgroepen.

In de taallessen kan de leerkracht het leerproces van de leerlingen verrijken door teksten te kiezen die nuttig zijn voor het begrijpend lezen voor het verminderen van pestgedrag. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld uitgenodigd worden om in tweetallen of in groepjes stukjes poëzie te schrijven (die te maken hebben met de hierboven vermelde doelstellingen, zoals gedichten over respect, angst en vriendschap). Er kan ook een anti-pestpoëziewedstrijd georganiseerd worden in de klas of op school.

Tijdens de muzieklus kunnen leerlingen luisteren naar liedjes die verwijzen naar kinderen die gepest worden of die zich onzeker of alleen voelen. Kinderen kunnen hun gevoelens hierover uitdrukken. Dit is een handige manier om, vanuit de gevoelens van kinderen, anti-pestboodschappen te ontwikkelen. De leerlingen kunnen samenwerken in bijvoorbeeld een wedstrijd voor het maken van een anti-pestlied.

Tijdens beeldende vorming kunnen leerlingen bijvoorbeeld anti-pestposters maken, eventueel gekoppeld aan een wedstrijd in de klas of op school. De leraar kan een verhaal voorlezen over een slachtoffer van pesten en de leerlingen de opdracht geven een portret van deze persoon te maken waarin ze proberen de gevoelens van het slachtoffer weer te geven. In de volgende les kan de leraar zijn leerlingen vragen om te vertellen hoe dat kind gelukkig zou kunnen worden en zich blij en veilig zou kunnen gaan voelen. Vervolgens kan de leraar de leerlingen vragen dit weer te geven in een tekening of schilderij: in welke situatie(s) de persoon uit het verhaal zich gelukkig zou voelen (bijv. vrienden, geen conflicten, respect, mooie omgeving, interessante lessen,...).

In de rekenles kunnen leerlingen op het internet actuele gegevens over pesten opzoeken en die verwerken in een presentatie. Daarbij leren ze omgaan met data (bijv. het maken van diagrammen, kaarten), interpreteren van statistische cijfers (bijv. gemiddelden van pestincidenten op scholen in de eigen regio), grafisch presenteren van gegevens, enzovoort.

Ook het theater kan een nuttig instrument zijn voor het vergroten van het bewustzijn over pesten en slachtofferschap. Leerkrachten kunnen leraren bijvoorbeeld rollenspelen organiseren. Theater en rollenspel kunnen de ontwikkeling van zowel de emotionele als de cognitieve intelligentie van kinderen stimuleren. Daarnaast ontwikkelen leerlingen onderhandelingsvaardigheden en het vermogen om zich in (nieuwe) situaties in te leven. Na het toneelstukje vergelijken leerlingen bijvoorbeeld de gevoelens van de hoofdpersonages en zoeken ze verbanden tussen de emoties en gevoelens van de verschillende betrokkenen bij een pestsituatie.

We willen hier laten zien dat cognitieve en affectieve doelstellingen in verband met pesten eigenlijk tijdens alle soorten lessen aan bod kunnen komen. Daarom moeten leerkrachten gestimuleerd worden om bij het plannen van hun lessen bij elk onderwerp de mogelijkheden na te gaan welk verband te leggen is met het pesten.

Extra-curriculaire activiteiten zoals een anti-pestdag of anti-pestweek op schoolniveau kunnen mogelijkheden bieden om verder te werken aan de doelstellingen (deze activiteiten mogen echter geen losstaande activiteit zijn). Tijdens een anti-pestdag leren leerlingen in het algemeen over pesten. Er kunnen twee soorten bijeenkomsten georganiseerd worden: a) kleine groepjes met leerlingen en misschien ook leraren die betrokken geweest zijn bij een pestincident; deze bijeenkomsten kunnen opgezet worden om lichte vormen van pesten aan te pakken voordat zaken escaleren (zie Lane, Kalberg & Menzies, 2009). Of b) bijeenkomsten met de hele klas met thema's over het onderwijzen, het leren in de klas en het welbevinden van de leerlingen, zoals pesten in het algemeen of wangedrag in de klas. De leraar kan de leerlingen vragen één idee op te schrijven voor een aanpak van het pesten. De ideeën worden verzameld en samen met de leerlingen kan de leraar vervolgens een document opstellen waarin een aantal afspraken over pesten (of gedrag in de klas) vastgelegd worden.

Het is ook mogelijk een anti-pestfestival te organiseren voor alle leerlingen. Leerkrachten kunnen voor verschillende groepjes leerlingen diverse opdrachten organiseren over pesten. Het resultaat wordt dan gepresenteerd tijdens het festival. Enkele voorbeelden: a) anti-pestgedichten en -muziek, b) anti-pestverhalen, c) anti-pestfilms, d) anti-pestposters en e) een toneelstukje over pesten. Bovendien kunnen tijdens het festival de opdrachten en activiteiten die de leerlingen in de klas uitgevoerd hebben gepresenteerd worden. Elke leerling wordt uitgenodigd om actief deel te nemen en iets te presenteren. Om de dag extra bijzonder te maken kunnen de ouders ook worden uitgenodigd voor dit festival.

Bij het ontwikkelen van het schoolbeleid over het aanbieden van leeransen is het belangrijk in te zien dat slachtofferschap vaker kan voorkomen bij bepaalde (psychologische) types van leerlingen. Bijvoorbeeld bij leerlingen die het risico lopen geïsoleerd te raken en daardoor makkelijker het doelwit van pestkoppen kunnen worden. Vooral migranten, kinderen uit

minderheidsgroepen en nieuwkomers behoren tot de risicogroep. Kinderen die taal nog niet vloeiend kunnen spreken kunnen makkelijk het slachtoffer worden van uitsluiting en racisme. Daarom moet aan deze kinderen extra aandacht worden besteed door bijvoorbeeld extra lessen in taal aan te bieden. Daarnaast moet er differentiatie van doelstellingen worden ontwikkeld, zodat leraren op de juiste manier kunnen omgaan met de leerbehoeften van verschillende sociaal-etnische groepen leerlingen.

In sommige scholen bieden extra leerkrachten steun aan kinderen met speciale behoeften met de bedoeling het leerproces en de integratie van de kinderen in de klasgroep te bevorderen. De ouders van de overige leerlingen moeten geïnformeerd worden over hun verantwoordelijkheid om bij te dragen aan de ontwikkeling van positieve attitudes van hun kinderen. Bijvoorbeeld tegenover klasgenoten die het risico lopen gepest te worden of tegenover leerlingen met speciale leerbehoeften. Door middel van observatie en reflectie leren leerlingen zien dat hun goede gedrag positieve effecten heeft op de risicoleerlingen.

Tenslotte willen we benadrukken dat het voorkomen van pesten ook te maken heeft met de *mensenrechten*. Activiteiten die het bewustzijn vergroten van het democratisch burgerschap en mensenrechten kunnen helpen bij het versterken van de waarden zoals gelijkheid, respect voor anderen, acceptatie van verschillen tussen mensen, delen, acceptatie van verschillende opvattingen, anti-racistische attitudes en samenwerking. Dergelijke activiteiten zijn veel op internet te vinden (bijv. www.citized.info) en hebben een sterke invloed op de ethiek en cultuur van de school. Deze activiteiten kunnen helpen bij het leren omgaan met machtsverhoudingen en autoriteit tussen leerlingen. Op die manier krijgen ook slachtoffers persoonlijke ruimte en zijn ze in staat zijn om hun positie en het gevoel van verbondenheid met de school te behouden. Hier volgen enkele van deze activiteiten:

- a) Forums waar leerlingen een rol spelen bij de besluitvorming rondom bijvoorbeeld het creëren van gelijke kansen voor iedereen
- b) Het opzetten van groepen vrijwilligers waarbij iedere leerling een stukje verantwoordelijkheid op zich neemt
- c) Actieve betrokkenheid bij discussies in de klas over pesten en slachtofferschap
- d) Slachtoffers aanmoedigen om tijdens discussies het woord te nemen en zich binnen kleine groepjes assertief op te stellen
- e) Pestkoppen en slachtoffers onder begeleiding betrekken bij gemeenschappelijke positieve activiteiten (bijv. een activiteit voor een goed doel), zodat hun gevoel van eigenwaarde versterkt wordt, hun negatieve zelfpercepties veranderen en prosociale gedragspatronen bevorderd worden.

C.2) De kwantiteit van het onderwijs

Dit heeft te maken met het streven naar een uitbreiding van de leertijd en een goed tijdsmanagement. Op die manier wordt het makkelijker de cognitieve en affectieve doelstellingen te bereiken die opgesteld zijn in verband met het pesten. Dit aspect van het schoolbeleid verwijst naar het vermogen van de school efficiënt om te gaan met problemen die de leertijd in gevaar kunnen brengen. Effectieve scholen maken maximaal gebruik van de onderwijstijd. In vergelijking met minder effectieve scholen hebben zij meer tijd ter beschikking voor de uitvoering van de activiteiten en het realiseren van de doelen in verband met pesten. Naast het zoeken naar manieren om verloren onderwijstijd (of een deel ervan) in te halen, kan het helpen alle betrokkenen ervan te overtuigen om verlies aan productieve onderwijstijd zoveel mogelijk te voorkomen. Dit levert heel wat tijdswinst op die aan lesgeven en leren besteed kan worden. Dit staat in verband met de afwezigheid van leerlingen en het beleid dat de school hierin voert. Wanneer leerlingen niet aanwezig zijn in de klas, missen ze de les en wordt het niet eenvoudig de cognitieve en affectieve doelstellingen met betrekking tot pesten in voldoende mate te bereiken. Hieronder volgen praktische suggesties over de ontwikkeling van het beleid met betrekking tot de twee belangrijkste aspecten van de kwantiteit van het onderwijs: *schoolverzuim van leerlingen en leerkrachten en het management van de onderwijstijd*.

Inhoud van het beleid

In eerste instantie moet de school een beleid ontwikkelen over de afwezigheid van leerlingen. De tweede stap houdt in dat ouders en leerlingen geïnformeerd worden over dit beleid. Het moet duidelijk zijn dat de hoeveelheid onderwijstijd niet in gevaar gebracht mag worden en dat afwezigheid van leerlingen alleen toegestaan is als er gegronde redenen zijn. Leerlingen die om een gegronde reden afwezig zijn (bijv. door ziekte) moeten de school (de directie, secretariaat) hiervan op de hoogte te brengen. Dit moet tijdig gebeuren en de reden van afwezigheid moet door de leraren beoordeeld worden. Voor leerlingen die zonder duidelijke redenen lessen of schooldagen missen, moeten individuele maatregelen getroffen worden die toekomstig schoolverzuim voorkomen.

De meeste scholen houden registers bij waarin ze de afwezigheid van leerlingen noteren. Maar het bijhouden van registers om administratieve redenen is onvoldoende om het schoolverzuim te verminderen. Het is belangrijk de gegevens over het schoolverzuim op verschillende manieren in kaart te brengen. Een bespreking van deze resultaten tijdens teamvergaderingen kan dan bepaalde trends aan het licht brengen (het is niet de bedoeling om daar individuele gevallen ter sprake te brengen). Zo kan bijvoorbeeld zichtbaar worden wanneer de meeste leerlingen afwezig zijn. Wanneer bijvoorbeeld duidelijk is dat de meeste afwezigheden op vrijdag of maandag genoteerd worden, dan kunnen de mogelijke redenen hiervoor ook

besproken worden. Het kan te wijten zijn aan het feit dat ouders weekendvakanties plannen. De volgende stap in dit voorbeeld is dan het aanspreken van de ouders en hen uit te leggen waarom het belangrijk is voor de kinderen om geen lessen te missen. Een andere trend kan te maken hebben met afwezigheden van leerlingen tijdens bepaalde lessen (bijv. gymles). In dat geval moeten de oorzaken onderzocht worden en moeten specifieke maatregelen getroffen worden om het fenomeen terug te dringen.

Door het bijhouden van registers en door de systematische analyse van de gegevens is het ook mogelijk om uit te zoeken of sommige leerlingen afwezig zijn omdat zij het slachtoffer zijn van pesten. Ze willen bijvoorbeeld de confrontatie met de pestkoppen vermijden omdat ze bang zijn en zich onzeker voelen op school. We moeten in elk geval voorzichtig zijn bij het uitzoeken van de redenen van systematische afwezigheden en alleen een conclusie trekken op het moment dat we over voldoende informatie beschikken. Indien een leerling bijvoorbeeld regelmatig aanwezig is op school en plotseling zonder aanwijsbare reden afwezig is, gedurende een langere tijd de school verlaat tijdens schooluren en tevens slachtofferkenmerken vertoont, dan hebben we pas voldoende redenen om deze informatie verder te bestuderen.

Leerkrachten kunnen leerlingen die om gegronde redenen afwezig waren, helpen bij het inhalen van de opgelopen achterstand. Klasgenoten (of een aangewezen leerling) kunnen de verantwoordelijkheid krijgen de afwezige leerling te informeren over wat er tijdens de lessen aan bod is gekomen en over het opgegeven huiswerk.

Leerkrachten moeten weten dat wanneer zijzelf afwezig zijn, de hoeveelheid onderwijstijd niet in het gedrang mag komen en dat ook zij gegronde redenen moeten opgeven voor hun afwezigheid. Leerkrachten die vooraf weten dat ze afwezig zullen zijn, moeten materiaal voor hun vervangers klaar leggen. Een andere mogelijkheid is dat leerkrachten onderwijstijd met elkaar uitwisselen en dat in het geval iemand onverwachts afwezig is, anderen bereid zijn de klas tijdelijk over te nemen. Ook in dit geval kan de school de afwezigheid van leerkrachten bijhouden en de resultaten met hen bespreken (ook hier zonder individuele gevallen te bespreken). Doelstellingen om de afwezigheid van leerkrachten te verminderen kunnen ook hier geformuleerd worden. Leerkrachten die lessen of schooldagen missen wegens gegronde redenen (bijv. ziekte, nascholing) moeten de schoolleiding daar uiteraard over inlichten. Het moet duidelijk zijn dat leerkrachten die afwezig zijn zonder gegronde redenen, individueel benaderd worden en dat maatregelen genomen moeten worden om afwezigheid in de toekomst te vermijden.

Het schoolbeleid met betrekking tot een *efficiënt gebruik van de beschikbare onderwijstijd* (bijv. op tijd beginnen met de les, op tijd stoppen, zo min mogelijk onderbrekingen van lessen voor mededelingen) moet duidelijk gemaakt worden aan leerkrachten, ouders en leerlingen. De schoolleiding bepaalt de exacte begin- en eindtijden van de lessen. Indien lessen op tijd starten en eindigen neemt de kans op wangedrag af. De ouders moeten hier ook over op de hoogte

gebracht worden. Het zal problemen en wangedrag bij het gaan van de bel voorkomen. Er moet aan ouders duidelijk uitgelegd worden dat de school nauwkeurigheid verwacht in de aanwezigheid op school en bij het verlaten van de school. Op deze manier kan wangedrag en pestgedrag namelijk voorkomen worden.

Ook in verband met het te laat komen van leerlingen kunnen gegevens bijgehouden worden. Als leerlingen te laat komen, moeten leerkrachten contact opnemen met de ouders (over eventuele disciplinaire maatregelen) en/of ze vragen zelf maatregelen te nemen (bijv. de leerlingen op tijd naar school brengen). Leerlingen die te laat komen, worden toegelaten tot het klaslokaal maar de leraar noteert dit wel. Een stap verder kan inhouden dat leerlingen die te laat komen tijdens de pauze in de klas blijven voor een gesprek met de leraar, waarin gezocht wordt naar een manier om de verloren tijd of taken in te halen.

Een andere maatregel om het effectief gebruik van de beschikbare onderwijstijd te optimaliseren, houdt in dat leerkrachten met de schoolleiding afspreken dat de lessen niet of zo min mogelijk onderbroken worden door wie dan ook (bijv. andere leraren, de directie, ...). Onderbrekingen leiden tot het verlies van kostbare onderwijstijd en kunnen aanleiding geven tot ordeproblemen. Soms beslist de directie om de pauzes langer te laten duren en een korte bijeenkomst met het personeel te organiseren omdat er een belangrijke beslissing moet genomen worden. De extra pauzetijd verhoogt wel de kans op wangedrag, zeker als de leerkrachten die toezicht moeten houden, gevraagd worden om bij de extra personeelsbijeenkomst aanwezig te zijn. Dit moet absoluut vermeden worden. Het komt gelukkig zelden of nooit voor dat directies niet kunnen wachten tot het einde van de schooldag, het moment waarop alle leraren wel kunnen samenkomen zonder dat ze een onderwijstaak hebben.

C.3) De kwaliteit van het onderwijs

In het kader van dit project heeft de 'kwaliteit van het onderwijs' vooral te maken met de bijdrage die leraren kunnen leveren bij het creëren van een echte leeromgeving in hun klas. We nemen daarbij vijf specifieke elementen van de leeromgeving onder de loep: a) de interactie tussen leerkracht en leerlingen, b) de interactie tussen leerlingen onderling, c) het omgaan met de leerlingen, d) competitie of wedijver tussen leerlingen, en e) wanorde in de klas. Bij het ontwikkelen van een anti-pestbeleid is het belangrijk hieraan aandacht te besteden omdat heel wat pestincidenten ontstaan in specifieke negatieve condities tijdens de lessen in het klaslokaal. Als een leerkracht bijvoorbeeld niet over voldoende vaardigheden beschikt om efficiënt met de tijd om te gaan of als hij/zij wangedrag of wanorde niet effectief weet aan te pakken, zal hij ongetwijfeld te maken krijgen met disciplineproblemen in de klas. Scholen met een goed pestbeleid zijn dus ook scholen die een helder, specifiek en concreet beleid uitstippelen over de kwaliteit van het onderwijs en moedigen leraren aan om goede, positieve voorwaarden te

creëren voor het leren in de klas. In het kader van het RUPS-project verwachten we dat het beleid en de acties over de kwaliteit van het onderwijs sterk gericht zijn op de bijdrage die leerkrachten kunnen leveren aan het creëren van een goede leeromgeving in hun klas om zo pestgedrag te voorkomen en te reduceren. Hieronder staan suggesties over de vijf hierboven genoemde kwaliteitsaspecten.

Inhoud van het beleid

De schoolleiding moet leraren aanmoedigen initiatieven te nemen die de kwaliteit van het onderwijs ten goede komen en meteen ook het pesten kunnen reduceren. Een goed begin is bijvoorbeeld tijdens teamvergaderingen leerkrachten te informeren over het belang van de vijf aspecten voor het creëren van een veilige en productieve leeromgeving. Vervolgens kunnen binnen het team ideeën en suggesties in dit verband uitgewisseld worden. Teamvergaderingen dienen immers niet alleen voor het bespreken van administratieve problemen. Ze dienen ook voor het bepalen van het beleid over de onderwijskwaliteit en het bespreken van suggesties om die te verbeteren en effectief om te gaan met wangedrag tijdens de lessen. Er moet uiteraard erkend worden dat elke leraar zijn/haar eigen manieren kan ontwikkelen om met wangedrag om te gaan en dat ze die aanpassen aan de context van de eigen klas en de leerbehoeften en emotionele behoeften van zijn leerlingen. Hieronder geven we een aantal suggesties voor het creëren van een veilige en leeromgeving in de klas.

Ten eerste raden wij leerkrachten aan om de negatieve aspecten van competitie of rivaliteit tussen leerlingen in de klas te voorkomen. Dit kan een bron van geweld tussen leerlingen zijn. Concurrentie kan aanleiding geven tot het gevoel een 'loser' te zijn en nooit in staat te zijn iets te bereiken dat binnen de klasgroep als waardevol wordt beschouwd. Dit gevoel kan leiden tot frustratie en in het slechtste geval zelfs tot het pesten van de 'winnaars'. Anderzijds kan het falen tijdens competitieve activiteiten ook resulteren in een verlies van eigenwaarde en ontmoediging. Een leerling met deze gevoelens kan dan een doelwit worden voor pestkoppen (zie ook hoofdstuk 2).

De directie moet leerkrachten aanmoedigen om op actieve wijze positieve interacties tussen leerlingen in de klas te stimuleren en zelf een positieve relatie met de leerlingen te ontwikkelen. Leerkrachten moeten opdrachten ontwikkelen voor leerlingen waarbij ze in kleine groepjes kunnen samenwerken. Dergelijke strategieën die bijdragen tot een zeker gemeenschapsgevoel kunnen de integratie bevorderen van migrantenkinderen, leerlingen uit minderheidsgroepen, nieuwkomers, en van kinderen uit verscheidene sociaal-etnische groepen. Leraren die menen dat de interactie tussen hun leerlingen beter kan, moeten proberen coöperatieve ervaringen te creëren binnen de klas. Dergelijke ervaringen kunnen waarden aan bod laten komen zoals inzet voor het algemeen welzijn, het welzijn van andere klasgenoten, een gevoel van

verantwoordelijkheid om bij te dragen aan het werk van partners, respect voor de inspanningen van anderen, en zich gedragen met integriteit, medeleven en waardering van diversiteit. Leerkrachten moeten zich richten op gemeenschappelijke doelen die zelfregulering en productieve interactie vereisen. Leerlingen kunnen door de leerkracht uitgenodigd worden om deel te nemen aan activiteiten ter bevordering van doelstellingen om pesten aan te pakken, zoals het participeren bij de besluitvorming en het accepteren van verschillen.

De schoolleiding kan leraren ook aanwijzingen geven over hoe ze effectief om kunnen gaan met wanorde en lastige leerlingen om pestincidenten te beperken. Leraren moeten bijzondere aandacht geven aan 'gedifferentieerd straffen' waarbij rekening gehouden wordt met de verschillende groepen leerlingen in de klas en de kenmerken van individuele leerlingen. Daarnaast moeten duidelijke regels, routines en gevolgen van wangedrag vastgelegd worden in een gedragscode. Uiteraard is een bespreking van de gedragscode en een aanpassing aan de specifieke behoeften van elke klas aangewezen. Het is belangrijk om tijdens teamvergaderingen te benadrukken dat leraren flexibel moeten zijn bij het omgaan met stoornissen binnen de klas. Een leraar kan bijvoorbeeld succesvol met een situatie van wanorde omgaan door die bewust te negeren. In ernstige gevallen of gevolgen is het echter nodig om bestraffend op te treden.

In zijn omgang met de leerlingen moet de leraar trachten een apathische houding ten aanzien van slachtoffers te veranderen en zo een veiliger leeromgeving te creëren voor alle leerlingen. Op deze manier worden kinderen aangemoedigd om hun eigen emoties te begrijpen, erover te reflecteren en meer empathie te tonen voor de pestslachtoffers. De leerkracht moet de leerlingen die aan de verwachtingen van de school beantwoorden hiervoor prijzen. Daarnaast zouden alle leerlingen gedifferentieerde feedback moeten krijgen over hun werk en gedrag.

Een ander aspect dat de schoolleiding serieus moet nemen is het ontbreken van didactische vaardigheden bij sommige leraren. Soms kan inderdaad vastgesteld worden dat sommige leraren niet voldoende bekwaam zijn bij het toepassen van klasmanagementsvaardigheden, het effectief gebruiken van de leertijd, het goed structureren van een les, het controleren van leerlingen, de organisatie van de les (bijvoorbeeld de voorbereiding, het uitdelen van materiaal) en discipline. Daarom moet de schoolleiding een nauwkeurige diagnose maken van de behoefte aan professionele ontwikkeling van leraren en ze ondersteunen bij het verbeteren van deze vaardigheden.

D) Ontwikkelen van zelfevaluatie-instrumenten voor de school

Evaluatie wordt in de literatuur gezien als de belangrijkste factor om de effectiviteit op school te verbeteren. Effectieve scholen moeten voortdurend zelfevaluatie-instrumenten ontwikkelen om de effecten van hun strategieën en acties te meten die ze nemen om pesten aan te pakken. De resultaten kunnen ze dan gebruiken om de anti-pestaanpak verder vorm te geven.

Door een evaluatie-instrument te ontwikkelen kunnen de prioriteiten voor verbetering vastgesteld worden. De impact van de strategieën en acties en de fouten die plaatsgevonden hebben worden ermee geïdentificeerd. Hierdoor kunnen nieuwe acties en strategieën ontworpen worden en kan het beleid aangepast worden. De evaluatie moet een *continue proces* zijn. Effectieve scholen moeten hun eigen instrumenten beoordelen en aanpassen om zo relevante en geschikte gegevens te verzamelen in elk stadium. Hieronder volgen diverse suggesties voor het ontwikkelen van een zelfevaluatie-instrument op schoolniveau.

Inhoud van het beleid

Allereerst moet besloten worden hoe vaak tijdens het schooljaar gegevens verzameld zullen worden over het schoolbeleid en over de acties die genomen worden om de leeromgeving van de school te verbeteren. Ook moet nagedacht worden over welke bronnen gebruikt worden om gegevens te verzamelen. De school moet een multidimensionale aanpak hanteren in het verzamelen van gegevens, omdat het gebruik van diverse bronnen (bijv. externe observatie, evaluaties van leerlingen, collega's, ouders) de interne validiteit van de evaluatie kan verhogen. Het biedt op die manier ook de kans om de leeromgeving van de school effectiever te verbeteren.

De kwaliteit van de instrumenten die gebruikt worden om gegevens te verzamelen moet geëvalueerd worden. De validiteit van een instrument (in hoeverre het instrument ook echt meet wat het moet te meten) moet bijvoorbeeld nagegaan worden. Het is niet nodig dat scholen hiervoor geavanceerde statistische technieken gebruiken, maar het wordt wel aanbevolen om na te gaan in hoeverre verschillende meetinstrumenten dezelfde gegevens geven.

Bij het ontwerpen van de evaluatie-instrumenten is het ook belangrijk dat deze instrumenten vormend en continue zijn. Ze helpen om de strategieën en acties van de school aan te passen naar de omstandigheden en specifieke behoeften van diverse groepen van de schoolpopulatie. Als na een evaluatie van gegevens bijvoorbeeld blijkt dat een kind, die al geïdentificeerd is als pester, zich gewelddadig gedraagt vanwege pathologische redenen, dan moet je je acties opnieuw ontwerpen. Je kunt bijvoorbeeld besluiten dat meer samenwerking met een klinisch psycholoog of geestelijk gezondheidswerker nodig is. Als in een ander geval bijvoorbeeld blijkt dat de betrokkenheid van ouders niet overeen komt met de verwachtingen van de school hierover (ouders komen bijvoorbeeld niet of nauwelijks naar bijeenkomsten op school), dan moet het beleid over de samenwerking met ouders aangepast worden. Er moet dan in het wijzigen van het schoolbeleid en de strategieën rekening gehouden worden met de behoeften van de ouders (bijv. wat betreft hun agenda of interesses). Een bijeenkomst voor ouders kan bijvoorbeeld aan het eind van de middag of 's avonds georganiseerd worden, omdat het op die tijdstippen makkelijker is voor ouders om te komen. Ouders moeten aangemoedigd worden om hun twijfels over het schoolbeleid te uiten. Naast het openlijk uiten van kritiek over het huidige beleid,

moeten alle belanghebbenden suggesties en aanbevelingen kunnen geven over hoe het beleid dan vorm moet krijgen. Op deze manier wordt er op school langzamerhand een *open klimaat* ontwikkeld en wordt iedereen aangemoedigd om actief betrokken te raken in het ontwerpen van het schoolbeleid.

De redenen van het verzamelen van gegevens moeten daarnaast ook uitgelegd worden aan alle belanghebbenden. Het moet duidelijk zijn dat de evaluaties gedaan worden om vormende redenen en niet alleen om de bestaande situatie samen te vatten. De evaluatie is een natuurlijk deel van de pogingen om het beleid te verbeteren. Het managementteam van de school moet duidelijk maken en garanderen dat ze de verzamelde informatie goed zullen gebruiken om zo aan de behoeften te kunnen voldoen. Bij het presenteren van de resultaten komen de algemene trends naar voren met daarnaast ook suggesties hoe het schoolbeleid aangepast kan worden. Persoonlijke gegevens worden er niet gepresenteerd. Vergelijkingen tussen klassen (bijv. leerlingen in de ene klas zijn vaker betrokken bij pestincidenten dan leerlingen in een andere klas), individuen of groepen moeten echter ook niet gemaakt worden omdat dit de poging om een open klimaat en vertrouwen te ontwikkelen kan schaden. Het is niet nuttig bij de ondernemingen om pesten tegen te gaan.

Alle deelnemers moet duidelijk zijn dat geheimhouding verzekerd is en zal zijn tijdens het hele evaluatieproces. Om hiervoor te zorgen moeten de personen die de evaluaties uit zullen voeren speciale software gebruiken zodat niet iedereen zomaar toegang tot de bestanden heeft. Het moet regelmatig duidelijk gemaakt worden dat de evaluaties vertrouwelijk zijn en dat de antwoorden anoniem verwerkt worden. Leerlingen moeten regelmatig te horen krijgen dat zij pestincidenten op een veilige, vertrouwelijke manier kunnen rapporteren. Op die manier zal het zwijgen van leerlingen over incidenten (uit angst voor vergelding of wraak) niet voorkomen en zal er geen vertekend beeld naar voren komen over het aantal incidenten dat voorkomt.

Concluderende opmerkingen over het ontwerpen van acties en strategieën om pesten aan te pakken

Om succes te boeken in het aanpakken van pesten en de doelen te bereiken, moet men, naast het ondernemen van meerdere acties, in gedachten houden dat deze acties goed verspreid tijdens het gehele schooljaar moeten plaatsvinden. De acties en strategieën moeten over een langere periode (indien nodig zelfs over meerdere schooljaren) ondernomen worden om goede resultaten te kunnen boeken. Tevens zijn *consistentie en flexibiliteit* nodig in het herdefiniëren van het beleid en het uitvoeren van de handelingen. Veel scholen voeren tijdens het ontwikkelen van hun beleid, acties uit aan het begin van het schooljaar (in bijv. oktober of november), wanneer er de behoefte is aan een interventie. Dit is echter niet een goede aanpak omdat de pogingen zullen falen aangezien ze in een korte periode ondernomen zijn. Het behalen van de

doelen om pesten te verminderen, hangt deels af van de mate waarin de activiteiten aangeboden worden *gedurende het hele schooljaar (/schooljaren)*.

Tijdens het ontwerpen van het schoolbeleid en de activiteiten moet er een balans bestaan tussen de activiteiten die te specifiek zijn en de activiteiten die te algemeen zijn. In bijvoorbeeld het geval van de betrokkenheid van ouders bij de school, kan het beleid bestaan uit concrete acties (bijv. het beleid noemt specifieke uren waarop ouders de school kunnen bezoeken) of uit algemene acties (bijv. aangeven dat ouders welkom zijn op school zonder specifieke informatie te geven of wat, hoe en wanneer). Algemene instructies geven ruimte aan ouders en leerkrachten om zelf initiatieven te nemen, maar wanneer het probleem ernstig is en ze er nog niet aan toe zijn om het onder ogen te komen, dan zal het beleid specifiek moeten verwoorden wat er gedaan moet worden om het probleem aan te pakken. De activiteiten, acties en strategieën moeten niet altijd te specifiek of te algemeen zijn. Soms moeten ze kans geven aan leerkrachten en andere belanghebbenden om hun eigen acties te ontwerpen; soms is het juist beter om specifieke suggesties te geven over ernstige problemen. Dit wordt de *focus* genoemd.

Tenslotte moet men flexibel zijn en de acties aanpassen aan de specifieke behoeften van elke leerling of leerkracht en elke belanghebbende. Activiteiten hoeven bijvoorbeeld niet voor alle betrokken leerkrachten op dezelfde manier geïmplementeerd te worden. Sommige leerkrachten hebben ondersteuning nodig om wangedrag aan te pakken; andere leerkrachten kunnen dit zelf. Als er in een ander geval ontdekt wordt dat het gedrag van ouders tegenover hun kind(eren) problematisch is (bijv. geweld in huis), dan zijn veel van de suggesties gegeven in het beleid betreffende de belanghebbenden niet toepasbaar. In dit geval is de aanpak geheel anders.

De verwachting is dat het aanpassen aan de specifieke behoeften van de belanghebbenden (*differentiatie*), een succesvolle implementatie van de strategieën en acties om pesten aan te pakken zal bevorderen.

E) Stappen die de school moet nemen

In dit handboek hebben we u een aantal suggesties gegeven over acties die ondernomen kunnen worden om pesten aan te pakken. Het beleid en de acties bestaan uit drie verschillende domeinen die zullen bijdragen aan een veilige en efficiënte leeromgeving op klas- en schoolniveau: het verbeteren van de leeromgeving van de school (SLE), het schoolbeleid met betrekking tot het lesgeven en het ontwerpen van zelfevaluatie-instrumenten. Vanzelfsprekend wordt er niet van scholen verwacht dat zij aan *alle* domeinen en hun aspecten werken of voldoen. De prioriteiten om de leeromgeving van de school en de onderwijspraktijk te verbeteren, moeten geïdentificeerd worden en moeten aan de specifieke behoeften van de school voldoen.

In deze fase moet u *beslissen op welke aspecten van het schoolbeleid u zich graag wilt concentreren*. De informatie die u nodig heeft om hierover een beslissing te kunnen nemen, is al

aanwezig. Op basis van de resultaten van de voormeting van het onderzoek dat op uw school is uitgevoerd, hebt u een rapport ontvangen over hoe goed uw school functioneert op elk van de drie domeinen. Ook zijn er gegevens beschikbaar over pesten in het bijzonder en hoeveel elke vorm van pesten voorkomt.

Het wordt sterk aanbevolen dat beslissingen over de domeinen waarop u zich wilt concentreren, niet alleen genomen worden door leerkrachten en het managementteam. Leerlingen en ouders moeten deze beslissingen ook steunen en er actief bij betrokken worden. Hiervoor kunt u bijvoorbeeld een commissie oprichten met vertegenwoordigers van ouders, leerlingen en leerkrachten om de resultaten van het onderzoek mee te bespreken, om geleidelijk overeenstemming te vinden in de prioriteiten van de school en hoe deze verder uitgewerkt moeten worden. *De uiteindelijke beslissing kan aan de hele schoolgemeenschap bekend worden gemaakt, waarna feedback verzameld kan worden.*

De volgende stap is om *actieplannen* te ontwikkelen die de specifieke aspecten en activiteiten bevatten van de domeinen waarop u zich concentreert. In uw actieplan is het niet alleen belangrijk om *activiteiten te specificeren* die ondernomen worden, maar ook om te noemen *wie ze moet ondernemen*, wat het *tijdschema* is en welke *bronnen* ervoor nodig zijn. Om de activiteiten te specificeren kunt u gebruik maken van de suggesties die in dit hoofdstuk gedaan zijn. Daarnaast kunt u andere suggesties bestuderen die gedaan worden in de literatuur gegeven in Bijlage A. U kunt natuurlijk het ontwerpen van de actieplannen verdelen door verschillende werkgroepen of commissies op te richten die een actieplan voor een specifiek domein ontwerpen. In alle stadia en in het bijzonder bij het ontwerpen van uw actieplan(nen), kunt u het onderzoeksteam uit Groningen uitnodigen om uw werk te ondersteunen.

Het is van belang dat naast het daadwerkelijke ontwerpen van actieplannen, beslissingen over de *monitoring van de implementatie* van tevoren gemaakt moeten zijn. Daarom willen we u vragen een *logboek* bij te houden. Een voorbeeld van het logboek ziet u op de volgende bladzijde.

Strategieën ontwikkelen op klas- en schoolniveau voor het verminderen en voorkomen van pesten

Naam van de school:

Naam van de RUPS-coördinator:

Periode:

- Focus van strategie ligt op (kruis aan):

<i>Beleid van de leeromgeving van de school</i>	
• Gedrag van leerlingen buiten het klaslokaal	☐
• Samenwerking tussen leerkrachten	☐
• Samenwerking tussen andere belanghebbenden (ouders, onderzoekers, ...)	☐
• Voorziening van bronnen	☐
<i>Beleid van het onderwijzen</i>	
• Kwaliteit van lesgeven	☐
• Kwantiteit van lesgeven	☐
• Voorziening van mogelijkheden en kansen om te leren	☐

PLAN	ONTWIKKEL EEN PLAN
	a) Korte beschrijving van de prioriteit die uw school heeft gekozen / de strategie die uw school aan het ontwikkelen is of zal gaan ontwikkelen (in het algemeen):
DOEN	HET PLAN UITVOEREN
	b) In welk stadium bevindt u zich met betrekking tot uw strategie/prioriteit?
	c) Wie is er betrokken in dit stadium? - op uw school (naast uzelf):
	- van buiten de school (bijv. ouders, intern begeleider, ...):
	d) Wat is hiervoor het tijdschema?
CHECK	EVALUEER HET EFFECT VAN HET PLAN
	e) Wanneer en hoe gaat u uw strategie/prioriteit evalueren? - tussentijds:
	- aan het einde van het project:
UITVOERING	LEG HET PLAN VAST OF STEL HET BIJ
	f) Na de evaluatie: als er aanpassingen gedaan moeten worden, welke zijn dit?

De volgende stap is om uw strategieën te implementeren en op deze implementatie toezicht te houden (monitoring). We adviseren u om *de start van de implementatie officieel aan ouders en leerlingen te melden* en om het idee er achter en het soort activiteiten dat uitgevoerd zal worden uit te leggen.

Tijdens de monitoring van de implementatie van uw interventie, is het zeer waarschijnlijk dat u praktische moeilijkheden en mogelijk ook zwakheden in uw actieplannen zult ontdekken. Het is essentieel dat dan *direct actie wordt ondernomen om uw plannen te verbeteren en opnieuw te definiëren* om zo uw doelen te kunnen halen. In sommige gevallen zult u uw plannen wellicht zelfs meerdere keren moeten aanpassen tijdens het schooljaar. Dit hoeft niet perse te betekenen dat uw plannen in eerste instantie onvoldoende waren, maar wel dat ze niet geschikt zijn om uit te voeren in een lange periode omdat pesten nu eenmaal een dynamisch fenomeen is dat kan veranderen als gevolg van de interventie. We zullen daarentegen verrast zijn wanneer een specifiek actieplan ontwikkeld voor een bepaalde tijd ook voor langere tijd blijkt te werken. Als dit wel het geval lijkt, dan kan dat een teken zijn dat het monitoring-systeem u niet de juiste informatie geeft (bijv. iedereen wil u graag plezieren door vast te stellen dat alle plannen voldoende geïmplementeerd zijn en dat er grote vooruitgang gemaakt wordt). Het op tijd bijstellen van uw plannen zal bijdragen aan het behalen van uw doelen. Het zal tevens de kans verminderen om er aan het einde van het schooljaar achter te komen dat er geen vooruitgang geboekt is vanwege het feit dat de plannen of niet juist geïmplementeerd zijn of geen bijdrage konden leveren aan het verminderen van pesten.

Bovenstaande procedure wil het belang benadrukken van *een gedeelde verantwoordelijkheid van de gehele schoolgemeenschap* in het ontwikkelen en uitvoeren van strategieën en acties om pesten aan te pakken. Het moet echter ook duidelijk zijn dat de *rol van leerkrachten* en hun actieve deelname cruciaal is voor het succes van deze interventie. We willen daarom graag benadrukken dat een succesvolle implementatie van dit project grotendeels afhangt van de *actieve deelname van leerkrachten* en hun bijdrage in het ontwerpen van actieplannen door hun *kennis en ervaringen* over het aanpakken van pesten in het proces in te brengen.

Literatuurverwijzingen

- Alsaker, F.D., Brunner, A. (1999) "Switzerland". In Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., Slee, P. (Eds.). *The nature of school bullying: a cross national perspective*. London: Routledge, p. 250-263.
- Baldry, A. (1998). Bullying among Italian middle school students. *School Psychology International*, 19, 361-374.
- Besag, V.E. (1989). *Bullies and victims in schools*. Milton Keynes: Open University Press.
- Black, D. & Newman, M., (1996). Children and domestic violence: a review. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 1, 79-88.
- Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41, 137-153.
- Boulton, M.J. (1993). Children's abilities to distinguish between playful and aggressive fighting: A developmental perspective. *British Journal of Developmental Psychology*, 11, 249-263.
- Boulton, M.J & Smith, P.K. (1994). Bullying/victim problems in middle school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 315-329.
- Bru, E., Stephens, P. & Torsheim, T. (2002). Students' perceptions of class management and reports of their own misbehavior. *Journal of School Psychology*, 40 (4), 287-307.
- Charlton, T., Gunter, B. & Coles, D. (1998). Broadcast television as a cause of aggression? Recent findings from a naturalistic study. *Emotional and Behavioural Difficulties* 3, 5-13.
- Coie, J.D., Cillessen, A.H.N., Dodge, K.A., Hubbard, J.A., Schwartz, D., Lamerise, E.A., Bateman, H. (1999) It takes two to fight: a test of relational factors and a method for assessing aggressive dyads. *Developmental Psychology*, 35(5), 1179-1188.
- Creemers, B.P.M. & Kyriakides, L. (2008). *The dynamics of educational effectiveness: A contribution to policy, practice and theory in contemporary schools*. London: Routledge.
- Espalage, D.L., & Swearer, S.M. (2004). *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention*. Mahwah, N.J: Erlbaum.
- Fabre-Cornali, D., Emin, J. & Pain, J. (1999) "France". In Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., Slee, P. (Eds.) *The nature of school bullying: A cross national perspective*. London: Routledge, p. 128-139
- Fan, X. & Chen, M. (2001). Parent Involvement and students academic achievement: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 13 (1), 1-22.
- Hollway, W. (1999) Take the violent toys from the boys? Desire of containment and the containment of desire. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 4, 275-280.
- Kaloyirou, C. (2002). Teachers' aspects on bullying in Greek Cypriot state primary schools in Nicosia. *Paper presented at the 7th Conference of Pedagogical Review of Cyprus*. University of Cyprus.
- Kowalski, R.M., Limber, S.P., & Agaston, P.W. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.
- Kyriakides, L Creemers, B.P.M., Antoniou, P. & Demetriou, D. (in press). A critical analysis of the dynamic model of educational effectiveness based on a synthesis of studies investigating the impact of school factors on student achievement gains. *British Educational Research Journal*.
- Kyriakides, L., Creemers, B.P.M., & Charalambous, A. (2008). Effective schools in facing and preventing bullying. *Paper presented at the EARLI SIG 18 Conference*. Frankfurt Main, Germany.
- Kyriakides, L., Kaloyirou C., & Lindsay G. 2006. An analysis of the revised Olweus bully/victim questionnaire for students using the Rasch measurement model. *British Journal of Educational Psychology*, 76, 781-801.
- Lane, K.L., Kalberg, J.R. & Menzies, H.M. (2009). *Developing schoolwide Programs to prevent and Manage problem behaviors. A Step-by-Step Approach*. New York: The Guilford Press.

- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviours among USA youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association, 285* (16), 2094-2100.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: bullies and whipping boys*. Washington DC: Hemisphere.
- Olweus D. (1993). *Bullying at school*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention programme. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 1171-1190.
- Ortega, R. & Mora-Merchan, J. (1999) "Spain". In Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., Slee, P. (Eds.). *The nature of school bullying: A cross national perspective*. London: Routledge, p. 153-173.
- Osofsky, J.D. (1995) The effects of exposure to violence on young children. *American Psychologist, 50*, 782-788.
- Osterman, K., Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, K., Landau, S. F., Frazcek, A., & Caprara, G. V. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behaviour, 24*, 1-8.
- Parker, R. (1995). *Torn in two: The experience of maternal ambivalence*. London: Virago, p.115.
- Pateraki, L., & Houndoumadi, A. (2001). Bullying among primary school teachers in Athens, Greece. *Educational Psychology, 21* (2), 167-175.
- Poulin, F., Boivin, M (2000). The role of proactive and reactive aggression in the formation and development of boys' friendships. *Developmental Psychology, 36*, p 233-240.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K.M.J., Bjorkqvist, K., Ostermann, K. & Kaukiaianen, A. (1996). Bullying as a group process. Participant roles and their relations to social status within a group. *Aggressive Behaviour, 22*, p.1-15.
- Sandstrom, M.J. & Coie, J.D. (1999). A developmental perspective of Peer Rejection: Mechanisms of Stability and Change. *Child Development, 70*, p. 955-966.
- Sharp, S., Smith P.K. (Eds.) (1994). *Tackling bullying in your school: A practical handbook for teachers*. London: Routledge.
- Slee, P. T. (1994). Situational and interpersonal correlates of anxiety associated with peer victimization. *Child Psychiatry and Human Development, 25*, 97-107.
- Sutton, J., Smith P.K., Swettenham, J. (1999) .Social cognition and bullying: Social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology, 17*, 435-450.
- Swearer, S. M., Espelage, D. L., & Napolitano, S. A. (2009). *Bullying prevention and intervention: Realistic strategies for schools*. New York, NY: Guilford Press.
- Waterman, J. & Walker, E. (2009). *Helping at-risk students. A group counselling approach for grades 6-9*. New York: The Guilford Press.
- Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2004). Youth engaging in online harassment: associations with caregiver-child relationships, internet use and personal characteristics. *Journal of adolescence, 27*, 319-336.

Bijlage A: andere bronnen voor meer informatie over pesten

A) Literatuur Nederlandstalig

<http://www.pestweb.nl/aps/pestweb/voor+leerkrachten/Over+pesten/Boeken/>

B) Literatuur Engelstalig

- Baldry, A.C., & Farrington, D.P. (2007). Effectiveness of Programs to Prevent School Bullying. *Victims & Offenders, 2* (2), 183-204.
- Cranham, J. & Carroll, A. (2003). Dynamics within the Bully/Victim Paradigm: a qualitative analysis. *Educational Psychology in Practice, 19* (2), 113-132.
- Ferguson, C., San Miguel, C., Kilburn, J.C. & Sanchez, P. (2007). The Effectiveness of School-Based Anti-bullying Programs: A meta-analytic review. *Criminal Justice Review, 33*, 4, 401-414.
- Gini, G. (2006). Bullying as a social process: The role of group membership in students' perception of intergroup aggression at school. *Journal of School Psychology, 44*, 51-65.
- Juvonen, J. & Graham, S. (Eds.) (2001). *Peer harassment in school*. New York: Guilford Publications.
- Kochenderfer, B.J., & Ladd, G.W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development, 67*, 1305-1317.
- Noaks, J. & Noaks, L. (2000). Violence in School: risk, safety and fear of crime. *Educational Psychology in Practice, 16* (1), 69-73.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems at school. Long-term outcomes for the victims and an effective school based intervention program. In L.R Huesmann (ed) *Aggressive Behavior: Current perspectives*. New York: Plenum.
- Olweus, D. (2002) A profile of bullying at school. *Educational Leadership, 60*, 12-17.
- Olweus, D. (2004). Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway. *Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers (23)*, pp. 5-17.
- Olweus, D., & Limber, S. (1999). *Blueprints for violence prevention: Bullying Prevention Program*. Institute of Behavioral Science, University of Colorado, Boulder.
- Price, S. & Jones, R.A. (2001). Reflections on Anti-Bullying Peer Counselling in a comprehensive school. *Educational Psychology in Practice, 17* (1), 35-40
- Reid, P., Monsen, J. & Rivers, I. (2004). Psychology's contribution to understanding and Managing Bullying within Schools. *Educational Psychology in Practice, 20* (3), 241-258.
- Rigby, K. (2002). How successful are anti-bullying programs for schools? *Paper presented at the The Role of Schools in Crime Prevention Conference convened by the Australian Institute of Criminology in conjunction with the Department of Education, Employment and Training, Victoria, and Crime Prevention Victoria and held in Melbourne, 30 September-1 October 2002*.
- Rigby, K., Smith, P.K., & Pepler, D. (2005). *Bullying in schools: How successful can interventions be?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Roderick, C., Pitchford, M. & Miller, A. (1997). Reducing Aggressive Playground Behaviour by Means of a School-wide "Raffle". *Educational Psychology in Practice, 13* (1), 57-63.
- Rodkin, P. C., Farmer, T. W., Pearl, R. & Van Acker, R. (2000). Heterogeneity of popular boys: Antisocial and prosocial configurations. *Developmental Psychology, 36* (1), 14-24.
- Savage, R. (2005). Friendship and bullying Patterns in Children Attending a language base in a Mainstream School. *Educational Psychology in Practice, 21* (1), 23-36.
- Smith, P., & Ananiadou, K. (2003). The nature of school bullying and the effectiveness of School Based Interventions. *Journal of applied psychoanalytic studies, 5*, 189-210.
- Smith, p., Smith, C., Osborn, R. & Samara, M. (2008). A content analysis of school anti-bullying practices: progress and limitations. *Educational Psychology in Practice, 24* (1), 1-12.

Tattum, D. (Ed.) (1993). *Understanding and managing bullying*. Oxford: Heinemann.
Young, S. & Holdrof, G. (2003). Using Solution focused Brief Therapy in Individual Referrals for bullying. *Educational Psychology in Practice*, 19 (4),271-282.

C) Internet Nederlandstalig

<http://www.bobvandermeer.info/>
<http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=104955>
<http://www.pestweb.nl/aps/pestweb>
<http://www.pesten.biz/>
<http://pesten.startpagina.nl/>
<http://www.pesten.net/index.html>
<http://www.posicom.nl/>
<http://www.weerbaar.info/>

D) Internet Engelstalig

<http://www.antibullyingweek.co.uk/>
<http://www.antibullyingweek.org/>
<http://www.clemson.edu/olweus/>
<http://www.bullyonline.org/schoolbully/school.htm>
http://www.doe.in.gov/sservices/pdf/bully_manual.pdf
<http://www.education.com/topic/school-bullying-teasing/>
<http://www.kenrigby.net/>
<http://www.ofsted.gov.uk/>

Organizers:

The University of Manchester